

birleşmektedir. Büyük babaları da el-Ezd kabilelerinden birine mensup olan Hârise b. Sa'lebe b. 'Amr b. 'Âmir'dir. Yemen'de Me'rib Barajının yıkılmasından sonra burada yaşayan Arap kabilelerinden bazıları bu diyarı terk ederek kuzeye göç etmişlerdir. Cefne b. Amr b. Âmir, önce suyun adı sonra da mekânın ve kabilenin adı olan Gassân'a gelmiştir.⁵ Hassân b. Sâbit bunu bir şiirinde zikretmiştir:

Eğer soracak olursan, biz soylu asil bir topluluğuz Ezd kabilesi soyumuzdur, (kana kana içtiğimiz) su, Gassân'dır	إِمَّا سَأَلْتَ فَإِنَّا مَعْشَرٌ نُجِبُ الْأَزْدُ نَسَبُنَا وَالْمَاءُ غَسَّانُ
--	---

Göç eden kabilelerden Huzâ'a Kabilesi⁶ Mekke'ye (Merrâ'ya), Evs ve Hazrec de Medine'ye yerleşmişlerdir.⁷

İslâm öncesinde Medine'de Evs ve Hazrec Kabileleri arasında el-Hadîka, el-Bu'âs, er-Rebî', es-Sumeyha, el-Bekî', ed-Derek, Sumeyr, Hâtib, es-Surâre, Fâri', Ma'bis, Madris adlarında savaşlar cereyan etmiştir.⁸ bu savaşlarla ilgili olarak Hazrec Kabilesinin şairleri Hassân b. Sâbit, Ka'b b. Mâlik ve Abdullah b. Revâha ile Evs Kabilesinin şairleri Kays b. el-Hatim (ö. m. 620) ve Ebû Kays 'Âmir b. el-Eslet (ö. m. 623) arasında munâkaza tarzında atışmalar olmuştur.⁹ Evs Kabilesinin şairleri Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret etme dönemine yetişememişlerdir.¹⁰ Hz. Peygamber'in Medine'ye gelişinden sonra Evs ile Hazrec arasında süren husumet de bitmiştir. İslâm öncesi Evs ile Hazrec kabilelerinin şairleri arasında cereyan eden karşılıklı atışmaların (munâkazalar) benzeri, İslâm geldikten sonra İslâm şairleri ile müşrik şairleri arasında gerçekleşmiştir.

Sa'd Abdulkerim b. Muhammed b. Mansur et-Temîmî, *el-Ensâb*, thk. Abdurrahman b. Yahya el-Ma'lemî el-Yemânî, Beyrut, 1980, c. I, s. 385, c. V, ss. 109-110; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemi Kabîlî'l-Arab, el-Kadîme ve'l-Hadîse*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1994, c. I, ss. 50-51, c. I, s. 42; Reckendorf, "Evs", *İslam Ansiklopedisi, (İA)*, İstanbul 1977, c. IV, ss. 418, 419; F. Krenkow "Hazrec", *İA*, c. 5/1, s. 415-416; Hüseyin Algül, "Ezd", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (DİA), İstanbul 1995, c. 12, ss. 46-47, Ahmet Önkal, "Hazrec", *DİA*, c. 17, ss. 143-144.

5 İbn Hişâm, Gassân'ın Yemen'de Me'rib Barajına dökülen bir suyun adı olduğunu belirtmiştir. Bu suyun etrafına yerleşmiş olan kabile Mâzin b. el-Esd b. el-Gavs b. Nebt b. Mâlik b. Zeyd b. Kehlân b. Sebe' b. Yeşub b. Ya'rûb b. Kahtân, baraj yıkılınca Şam bölgesine göç etmişlerdir. Bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, c. I, s. 9.

6 Huzâ'a kabilesi, Kahtanilerden Ezd'in bir koludur. Kabile seçeresi şöyledir: Benû Amr b. Rebî'a, Luhayy b. Hârise b. Amr Muzeykiya b. Âmir b. Hârise b. İmriu'l-Kays b. Sa'lebe b. Mâzin b. el-Ezd. Bk. Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu Kabîlî'l-Arab*, c. I, s. 338.

7 İbn Hişâm, *es-Sîre*, c. I, s. 13.

8 Fr. Buhl, "Medine", *İA*, c. VII, s. 462-463; *Şerhu Divâni Hassân b. Sâbit*, thk Abdurrahmân el-Berkûkî, Dâru'l-Endulus, Beyrut, 1983, s. 19; Sâmî Mekki el-'Ânî, *Kâ'b b. Mâlik el-Ensârî*, s. 13.

9 el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb*, c. IX, s. 295; Şevkî Dayf, *el-Asru'l-İslâmî*, s. 77.

10 Muhammed İbrahim Cum'a, *Hassân b. Sâbit*, s. 24.

b) Künyeleri:

Hassân b. Sâbit, Ebû'l-Velid, Ebû'l-Husâm, Ebû Abdurrahman, Zû'l-'Ukle, Ebû'l-Midrâb ve Teymullah künyeleri ile anılmıştır.¹¹ Bu künyelerin bazılarını Hz. Peygamber'i ve Müslümanların onur namuslarını savunduğu için almıştır.¹²

c) Ailesi

Hassân b. Sâbit'in annesi el-Furey'a binti Hâlid b. Huneys b. Hârise b. Levzân b. Abd Vudd b. Zeyd b. Sa'lebe b. el-Hazrec b. Sâ'ide b. Ka'b b. el-Hazrec'tir.¹³ el-Furey'a müslüman olmuştur.¹⁴ Hassân b. Sâbit divanının birçok yerinde kendisini "Furey'a'nın oğlu" nispetiyle anmıştır.

Hassân b. Sâbit'in babası Sâbit b. Munzir kabilesinin ileri gelen kişilerindendi.¹⁵ Divanında babası ve babasının kabilesi içinde üstlendiği önemli görevi ile övündüğü birçok beyit geçmektedir. Sâbit b. Munzir'in yüz elli sene yaşadığı rivayet edilmiştir.¹⁶ Bu'as Savaşında Mukrin b. 'Âiz tarafından esir alınmış, saliverilmesi için fidye olarak ona hakaret olsun diye bir keçi istenmiştir. Ka'b b. Zuheyr, kabilesi tarafından gerçekleştirilen bu olayı şiirinde işlemiştir.¹⁷

Hassân b. Sâbit'in ataları kabilesi içinde önemli görevler üstlenmişlerdir. Evs ile Hazrec arasında cereyan eden Sumeyha savaşında dedesi kavminin hatipliğini yapmıştır.¹⁸ Bir şiirinde dedesi el-Munzir b. Haram, amcası İbn Hind Hâlid b. Zeyd ve kardeşi Uhut Harbi şehidi Evs b. Sâbit ile övünerek şöyle demiştir:

11 İbn Kuteybe, *es-Şi'ru ve's-Su'arâ*, tahk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-me'ârif, Kahire, 1958/1377; s. c. I, 305; el-Esfehânî, *el-Egânî*, c. IV, s. 105; İbnü'l-Esir, *Usdu'l-Gâbe*, c. II, s. 5; el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb*, c. XI, s. 155.

12 el-İsfehânî, *el-Egânî*, c. IV, s. 135; İbnü'l-Esir, *Usdu'l-Gâbe*, c. II, s. 5; İbn Hacer el-Askelânî, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahabe*, c. II, s. 8.

13 İbn Hişâm, *es-Sîre*, c. III, s. 92; İbn Kuteybe, *es-Şi'ru ve's-Su'arâ*, c. I, s. 305; el-Esfehânî, *el-Egânî*, c. IV, s. 105; İbnü'l-Esir, *Usdu'l-Gâbe*, c. II, s. 5; ez-Zehabî, *Siyeru A'lâmü'n-Nubelâ*, c. II, s. 512; el-Askelânî, *el-İsâbe*, c. II, s. 8; Velid el-A'zamî, *Şâiru'l-İslâm Hassân b. Sâbit el-Ensârî*, s. 17.

14 *Şerhu Divâni Hassân b. Sâbit el-Ensârî*, şrh ve thk. Abdurrahman el-Berkûkî, s. ('a) harfi.

15 Muhammed Sellâm el-Cumahî, *Tabekâtu fuhûli's-su'arâ*, şerh Mahmud Muhammed Şâkir, Dâru'l-me'ârif, 1952, s. 180.

16 el-Esbehânî, *el-Egânî*, c. IV, s. 105.

17 Muhammed Sellâm el-Cumahî, *Tabekâtu fuhûli's-su'arâ*, s. 180; *Divânu Ka'b b. Zuheyr*, tahk. Ali Fâ'ûr, Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrut 1997/1417, s. , 11103. Olayla ilgili olarak aynı sayfada dipnot (*) da bilgi verilmiştir.

18 Evs ve Hazrec Kabileleri arasında cereyan eden Sumeyr savaşı yirmi yıl sürmüştür. Savaş her iki kabileyi de tüketince Sâbit b. Munzir aralarında hakem olmuş ve anlaşmaya varılmıştır. Bk. el-Bağdâdî, *Hizâne*, c. IV, ss. 281-282.

Sumeyha gününde insanların hatibi dedemdir , Amcam ise Hind'in oğlu Mut'imu't-tayr Hâlid'dir .	وَجَدِّي حَطِيبُ النَّاسِ يَوْمَ سُمَيْحَةَ وَعَمِّي ابْنُ هِنْدٍ مُطْعِمُ الطَّيْرِ خَالِدُ
(Uhut dağımın) dar geçidinde öldürülen şehit Evs b. Sâbit bizdendir Savaşlar şanına şan kattı, kıldı şerefini zait.	وَمِنَّا قَتِيلُ الشَّعْبِ أَوْسُ بْنُ ثَابِتٍ شَهِيداً وَأَسْنَى الذِّكْرِ مِنْهُ الْمَشَاهِدُ

d) Doğumu

Hassân b. Sâbit kendisinden aktarılan bir haberde şöyle demiştir: “Ben yedi sekiz yaşında büluğ çağına yaklaşmış bir çocuktum. Yesrib Yahudilerinden birinin sabah vakti şöyle bağırdığını duydum: Ey Yahudi topluluğu! Bu gecede kendisi ile birlikte doğan Ahmed'in yıldızı doğdu.”¹⁹ el-İsfehâni bu rivayetten yola çıkarak, Hz. Peygamber kırk yaşında peygamber olduğu ve Mekke'de on üç yıl kaldıktan sonra Medine'ye hicret ettiğini hesap ederek, Hassân'ın bu dönemde altmış veya altmış bir yaşında olması gerektiği *kanaatini* belirtmiştir.²⁰ Bu habere göre doğum tarihi m. 563 yılına takabül etmektedir. İbn İshak (ö. 151/768), Sa'îd b. Abdurrahman b. Hassân b. Sâbit'e, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret ettiği günlerde dedesi Hassân b. Sâbit'in kaç yaşında olduğunu sormuş, o da altmış yaşında olduğu cevabını vermiştir.²¹

Hassân b. Sâbit 120 yıl yaşamıştır, altmış yılı Cahili dönemde altmış yılı da İslami dönemde geçmiştir.²²

e) Eşleri

Hassân b. Sâbit'in kasidelerinde aşkı olarak bahsettiği Şa'sa isimli kadın geçmektedir. Selâm b. Mişkem el-Yehudî'nin kızı olan bu Şa'sa ile evlenmemiştir.²³ Hassân b. Sâbit, Evs kabilesinden 'Amre binti es-Sâmit b. Hâlid b. Atiyye ile evlenmiştir. Ancak severek evlendiği 'Amre günün birinde Hassân'ın dayılarını çeşitli kusurlarla ayıplamış ve İslâm öncesi Evs ve Hazrec Kabileleri arasında cereyan eden savaşlardan geriye kalan kinle olacak ki ona karşı Evs kabilesi ile

19 İbn Hişâm, *es-Sîre*, c. I, s. 159; el-İsfehâni, *el-Egânî*, c. 4, s. 106.

20 el-İsfehâni, *el-Egânî*, c. IV, s. 106.

21 İbn Hişâm, *es-Sîre*, c. 1, s. 159.

22 el-İsfehâni, *el-Egânî*, c. IV, s. 106.

23 *Dîvânü Hassân b. Sâbit*, s. 12, dipnot (4).

övünmüştür. Dayılarını ve kabilesini çok seven Hassân buna tahammül edememiş ve 'Amre'yi boşamıştır.²⁴

Hz. Peygamber dönemin kıptî Mısır kralını İslâm'a davet için mektup gönderince kral mektuba cevaben iki köle kız ile çeşitli hediyeler göndermişti. Bunlardan Mariye el-Kıbtîye'yi kendine eş aldı, kardeşi Sîrîn'i de Hassân b. Sâbit'e hediye etti. Hassân, Sîrîn'i kendine eş edindi, ondan oğlu Abdurrahman dünyaya geldi²⁵, o da babası gibi meşhur şair olmuştur.²⁶ Abdurrahman'ın Ummu Şeybe adlı eşinden Velîd, İsmail, Ummu Firâs adlı evlatları dünyaya gelmiştir.²⁷ Abdurrahman'ın da Sa'îd isminde bir oğlu olduğu da rivayet edilmiştir.²⁸

Hassân b. Sâbit'in adı anılmayan bir şair kızı daha olduğu zikredilmiştir.²⁹

f) Hassân b. Sâbit'in Gassânî ve Lahmî Saraylarında İkamet Edişi

Hassân b. Sâbit müslüman olmadan önce Şam'a hükmeden Gassânî meliklerinin yanına gelir ve onları methederdi. Rivayete göre bir yıl Medine'de kalır bir yıl da Şam'da Gassânî meliklerinin saraylarında ikamet eder, onları methederdi. Onlar da bu medihlerinin karşılığı olarak ona ihsanlarda bulunurlardı.³⁰ Hâris b. Ebî Şemmer el-Gassânî (ö. m. 630)'yi ve Hire hükümdarı Numân b. el-Muzir el-Lahmî (ö. m. 602)'yi methetmiştir.³¹ Hassân'ın kendisinden aktarılan bir habere göre, bir keresinde Amr b. el-Hâris'in yanına geldi. Huzuruna zor zahmet ulaştı, Amr'ın sağında en-Nâbiga (ö. m. 605), solunda da 'Alkeme b. 'Abede (ö. m. 603) vardı. 'Amr, Hassân'ı huzurunda görünce ona: “Ey Furey'a'nın oğlu! Gassânîlerdeki soyunu ve nesebini bilirsin, sen geri dön. Ben sana yıllık bahşişini gönderirim, şiiire ihtiyacım yok. Bu yetmişlik en-Nâbiga ve 'Alkame'nin seni utandırmalarından korkuyorum, senin utancın benim utancımdır” dedi ve ona huzurundaki şairlerin bir şiiirini okudu. Bunun üzerine Hassân da orada bir şiiir inşad etti. Amr bu şiiire hayran kaldı,

24 *Şerhu Dîvânü Hassân b. Sâbit el-Ensârî*, şerh ve tahk. Abdurrahman el-Berkûkî, el-Matbaa er-Rahmâniyye, Mısır, 1929/1347; s. 203.

25 İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, c. I, ss. 135; c. V, s. 266; İbn Kuteybe, *eş-Şi'ru ve's-Su'arâ*, c. I, s. 307; el-Esfehâni, *el-Egânî*, c. 4, s. 121

26 Sâmi Mekki el-'Âni'nin divanı üzerine yaptığı bir çalışması vardır. Bk. Abdurrahman b. Hassân b. Sâbit, *Şi'ru Abdîrrahman b. Hassân b. Sâbit el-Ensârî*, thk. Sâmi Mekki el-'Âni, Matbaatu'l-Me'ârif, Bağdat, 1971.

27 İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, c. V, s. 266.

28 İbn Kuteybe, *eş-Şi'ru ve's-Su'arâ*, c. I, s. 307

29 İbn Kuteybe, *eş-Şi'ru ve's-Su'arâ*, c. I, s. 307

30 *Şerhu Dîvânü Hassân b. Sâbit el-Ensârî*, thk. Abdurrahman el-Berkûkî, s. r.

31 İbn Kuteybe, *eş-Şi'ru ve's-Su'arâ*, c. 1, s. 305; *Şerhu Dîvânü Hassân b. Sâbit el-Ensârî*, şerh ve tahk. Abdurrahman el-Berkûkî, s. 181.

yanında kalmasına mücade etti.³² İbn Kuteybe (ö. 276/889) Hassân'ın bu krallar hakkında söylediği şiirlerinin kaliteli şiirlerinden olduğunu belirtmiştir.³³ Hassân b. Sâbit'in Numân b. el-Munzir el-Lahmî (ö. m. 602) ile de irtibatı vardı.³⁴ Numân'ın yanında duran en-Nâbiga'yı krala kendisinden daha yakın olması ve şiirinin de güzel olması dolayısıyla ile kışkırtıldığını belirtmiştir.³⁵

Hassân b. Sâbit bir şiirinde belirttiğine göre kabilesinden Nu'mân b. el-Munzir'e esir düşen Ubeyy, Nu'mân, 'Amr ve Vâfid isimli şahıslar için huzuruna çıkmış ve onları serbest bıraktırmıştır.³⁶

Gassânî emirlerinden Cebele b. el-Eyhem (ö. h. 20), müslüman olmuştu. Ancak Hz. Ömer'in halifeliki döneminde Kabe'yi tavaf esnasında kölenin biri elbisesine bastı, bunun üzerine orada o köleyi tokatladı. Bu olaydan sonra halife Ömer'in olayı duyup kendisini cezalandırmasından korkusuna Bizans'a kaçtı. Bizans'ta ikamet esnasında Hz. Muaviye'nin bir elçisi de Bizans'a geldi. Cebele ona Hassân'ın durumunu sorunca, o da "Çok yaşlandı, gözleri görmez oldu" dedi. Cebele elçiye bin dinar verdi ve bunu "Hassan'a ver" dedi. Elçi bundan sonrasını şöyle anlatmıştır: "Medine'ye gelip Mescid-i Nebi'ye gidince Hassan b. Sâbit'i orada gördüm. Ona "Arkadaşın Cebele sana selam gönderdi" dedim. Bana "Yanında getirdiklerini bana ver" dedi. Kendisine "Ya Eba'l-Velid! Bunu nasıl bildin?" dedim, bana, "Ondan bana şimdiye kadar hediyesiz bir selam veya mektup gelmedi" dedi. Başka bir rivayete göre, Gassânî meliklerinden biri Hassan'a beşyüz dinar ve elbiseler gönderdi. Emanetleri gönderdiği elçiye de: "Eğer ölmüşse bu elbiseyi kabrinin üstüne

32 Şerhu Dîvânî Hassân b. Sâbit el-Ensârî, şerh ve tahk. Abdurrahman el-Berkûkî, s. 305-307; Cevâd Ali, el-Mufasssal, c. III, ss. 426-428. Başka bir rivayette Hassân b. Sâbit, Cebele b. el-Eyhem'in yanına geldiğini, yanında en-Nâbiga ez-Zubyânî ile Alkame b. Abede'nin olduğunu, onların yanında şiirini okuduğunu, şiirini dinledikten sonra, onun bu iki şaire denk olduğunu söylediğini ve kendisine üçyüz dinar, on adet elbise verdiğini ve her yıl bu hediyeleri kendisine vereceğini vaat ettiğini zikretmiştir. Bkz. el-İsfahânî, el-Egânî, c. XV, 109-111; Abdulkadir b. Ömer el-Bağdâdî, Hizânetu'l-Edeb, c. IV, ss. 392-393.

33 İbn Kuteybe, eş-Şi'ru ve's-Şu'arâ, c. I, s. 305; el-Merzubânî, el-Muwaşşah, s. 71; İbnu'l-Esir, Usdu'l-Gâbe, c. II, s. 6

34 Fuad Sezgin, Târîhu't-Turâsî'l-Arabî, Arapçaya çeviren Muhammed Fehmî Hicâzî, İdâretu's-Sekâfe ve'n-Neşr bi Câmîa İmam Muhammed b. Suud, Riyad, 1991, c. II, s. 312.

35 el-Bağdâdî, Hizânetu'l-Edeb, c. IX, s. 366. Hassân b. Sâbit, Nu'mân b. el-Munzir'in yanına ilk defa geldiğini şöyle anlatmıştır: "Yolda bir adamla karşılaştım, bana "Nereye gidiyorsun?" dedi. Şu kralın yanına, dedim. "Sen ona gelersen seninle bir ay kimse ilgilenmez, sonra bir ay daha geçer, sonra belki seni huzuruna kabul eder. Ona kendini beğendirirsen sana iyilikte bulunur. Ebû Umâme en-Nâbiga'yı orada görürsen ayrıl git, o varken sen bir şey elde edemezsin." dedi. Yanına geldim, adamın dediği gibi oldu. Sonra onunla bir araya gelince bana çok ihsanda bulundu. Onunla içki arkadaşlığı yaptım." Bk. İbn Adî Rabbih, Ebû Amr Ahmed b. Muhammed el-Endelusi, el-İkdu'l-Ferîd, I-VI, şrh ve thk. İbrahim el-Ebyârî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, ts., c. II, s. 19.

36 Şerhu Dîvânî Hassân b. Sâbit el-Ensârî, şerh ve tahk. Abdurrahman el-Berkûkî, s. 377.

ört, beşyüz dinar ile de bir deve al kabrinin yanında onu kes" dedi. Elçi geldi, onu hâlâ yaşıyor buldu. Bu haberi kendisine aktarınca Hassan, "Şimdi beni ölü bulmanı o kadar çok isterdim ki!" dedi.³⁷

g) Vefatı:

Hassân b. Sâbit Medine'de doğmuş ve orada vefat etmiştir. "Muammerûn" dediğimiz Araplar içinde en uzun yaşayan insanlardan biridir. Cahilî dönemde altmış, İslâmî dönemde de altmış sene daha yaşayan Hassân b. Sâbit toplam yüz yirmi yıl yaşamıştır.³⁸ Babası Sâbit, yüz elli yıl yaşamışlardır.³⁹

Hz. Peygamber'in vefatından sonra kendisini geri plana çekmiştir. Tarih sahnesinde onun adını tekrar Hz. Osman'ın şehit edildiği günlerde duyuyoruz. Hz. Ali'ye biat etmemiş ve onun hilafeti döneminde kendi köşesine çekilmiştir. Hz. Ali ile Hz. Muaviye'nin hilafet mücadelesinde her iki tarafta da yer almamıştır. Bu sebeple eserlerde onun ömrünün sonunu nasıl geçirdiği, neler yaptığı, tam olarak ne zaman öldüğüne dair bilgiler verilmemiştir. Eserlerde yüz yirmi yıl yaşadığına dair rivayetlerin çokluğu sebebiyle bu süreyi doğru kabul ettiğimiz zaman onun Muaviye'nin hilafeti döneminde h. 54 yılında vefat ettiği⁴⁰ ortaya çıkmaktadır.

Ömrünün sonlarına doğru gözleri kör olmuştur Gözlerini kaybedince şöyle demiştir:

Allah iki gözümün ışığını almış olsa da Dilimde ve kalbimde gözlerimi telafi eden ışık vardır	إِنْ يَأْخُذُ اللَّهُ مِنْ عَيْنِي نُورَهَا فَفِي لِسَانِي وَقَلْبِي مِنْهُمَا نُورٌ
Kalbim zeki bir kalptir, aklım bayağı, düşük olmayan bir akıldır Ağzımda da kılıç gibi desenli kalitesi aşikâr keskin bir dil vardır	قَلْبٌ ذَكِيٌّ وَعَقْلٌ غَيْرُ ذِي رَدَلٍ وَفِي فَمِي صَارِمٌ كَالسَيْفِ مَأْتُورٌ

37 İbn Abdi Rabbih, el-İkdu'l-Ferîd, c. II, ss. 48-49; İbn Kuteybe, eş-Şi'ru ve's-Şu'arâ, c. I, s. 306; Cebele b. el-Eyhem ve Hassân b. Sâbit'in ilişkileri için bkz: Cevâd Ali, el-Mufasssal, c. III, ss. 427-431; Ahmed Emin, Fecru'l-İslâm, ss. 20-22. Hassân b. Sâbit'in o anda ölmüş olmayı arzulamasında, Cahilî dönemde Araplarda uygulanan bir geleneğin etkisi vardır. Araplar ölen ulu kişilerin mezarlarına ölüm yıldönümlerinde kurban keserlerdi. Bunu, o kişinin hayatta iken cömert, misafirlerine hayvan kurban edip ikram etmeyi seven biri olması hatırasına yaparlardı. Onun şanı yüceltir, hatırasını tazelerlerdi. Bk. Cevâd Ali, el-Mufasssal, c. V, s. 161.

38 İbn Kuteybe, eş-Şi'ru ve's-Şu'arâ, c. I, s. 305; el-İsfahânî, el-Egânî, c. IV, s. 106

39 el-İsfahânî, el-Egânî, c. IV, s. 105

40 İbn Kuteybe, eş-Şi'ru ve's-Şu'arâ, c. I, s. 305; el-İsfahânî, el-Egânî, c. IV, ss. 105; el-Merzubânî, el-Muwaşşah, s. 71; İbnu'l-Esir, Usdu'l-Gâbe, c. II, s. 7; İbn Hacer el-Askelânî, Tehzîbu't-Tehzîb, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, Beyrut, 1993, c. I, s. 471.

h) Kişiliği

Hassân b. Sâbit bir süre Gassânî saraylarında ikamet etmiş, ömrünün büyük bir kısmını ise Medine’de geçirmiştir. Medine, o dönemde her ne kadar kabilelerden oluşmuş, asabiyet ve kabile kültürü üzerine kurulu bir sosyal yapıya sahip ise de⁴¹ bedevî hayat tarzından farklı olarak yerleşik sosyal yapının hüküm sürdüğü bir şehirdi. Ekonomik ve sosyal yapının yanında insanlar giyim kuşam, yeme içme alışkanlıkları ve yaşam tarzı yönünden şehir hayatı yaşıyorlardı. Bu hayat tarzının yansımalarını Hassân b. Sâbit’in şiirlerinde görmekteyiz. Şiirlerinde geçim sıkıntıları, hayatın zorluğu gibi yakınmalara rastlamamaktayız. Bundan onun müreffeh bir hayat yaşadığını da anlamaktayız. İslâmî dönemde “utum” denilen saray tipinde büyük bir evde yaşamıştır.⁴² Oğluna miras olarak bırakacağı mallardan bahsettiği bir şiirinde şöyle demiştir:

Ubeyd’e (oğlu Abdurrahman) benim kendisine babaların çocuğuna bıraktığının en hayırlısını bıraktığımı iletin	أَبْلَغُ عَبِيداً بِأَنِّي قَدْ تَرَكْتُ لَهُ مِنْ خَيْرِ مَا يَتْرُكُ الْآبَاءُ لِلْوَلَدِ
Ev geniştir, hurmalar sıra sıra dizilidir Kadınlar ise dolu taneleri gibi ipek keten elbiselerini sürüyerek yürüyorlar	الِدَارُ وَاسِعَةٌ وَالنَّخْلُ شَارِعَةٌ وَالْبَيْضُ يَرْقُلْنَ فِي الْقَسِيِّ كَالْبَرْدِ

Hassân b. Sâbit İslam öncesi şiirlerinde içki içme, arkadaşları ile meyhanelerde vakit geçirme, arkadaşlarına içki ikram etme yönleri ile övünmüş bu övünmelerini cömertlik belirtisi olarak sunmuştur.

Hassân b. Sâbit kültür olarak Cahilî hayat tarzına göre yetişmiştir. Bedevî şairlerin ruh yapısını yansıtan özellikleri de vardı. Gözleri arasından sarkan bir perçemi vardı.⁴³ Uzun olduğu bildirilen dili ile öğünür ve onu burnunun ucuna değdirerek “Vallahi bunu saçların üzerine koysam tıraş eder, taşın üzerine koysam taşı çatlatır”⁴⁴

41 Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, c. IV, s. 392.

42 Medine’de İslâm öncesi iki katlı evler vardı. Halk genelde ikinci katta yaşar birinci katta hayvanlarını bağlarlardı. Hz. Peygamber’in Medine’ye hicretinde misafir olduğu Ebû Eyyub el-Ensârî’nin evi iki katlıydı. Hz. Peygamber birinci katta, Ebû Eyyub el-Ensârî ise ikinci katta kaldı. Medine’nin ileri gelenlerinin kalın duvarlardan oluşan “utum” adı verilen evleri vardı. Bunlar kale gibi evlerdi. Çoğu zaman iki katlı bazen üç katlı olurdu. Medine halkı tehlike anında bu kalın duvarlı olan evlerine sığınarlardı. Bu tür saray evler kireç, taşlar, kerpiçten yapılırdı. En üst katta süvariler olurdu, eve saldıran düşmanlara üstten ok, mızrak, taş, kaynamış su, ateş atılırdı. Medine’de kale olmadığı için varlıklı olanlar kendilerini saldınlardan bu kale evler ile korurlardı. Bk. Cevâd Ali, *el-Mufasssal* c. V, ss. 17-18; c. VIII, 9; Hafacî, *el-Hayatu’l-Edebiyye fi’l-Asri’l-Cahilî*, s. 37.

43 İbn Kuteybe, *es-Şi’ru ve’s-Şu’arâ*, c. I, s. 305; el-İsfehânî, *el-Egâni*, c. IV, s. 106.

44 İbn Kuteybe, *es-Şi’ru ve’s-Şu’arâ*, c. I, s. 305; el-İsfehânî, *el-Egâni*, c. IV, s. 107; el-Merzubânî, *el-Muvasşah*, s. 71; İbnu’l-Esir, *Usdu’l-Gâbe*, c. II, s. 6.

derdi. Bıyıklarını ve sadece çenesindeki sakallarını kırmızı kına ile boyardı. Birgün oğlu ona, “Babacığım, niçin böyle yapıyorsun?” deyince, ona, “Sanki kan yalamış bir aslan gibi olmak için” demiştir.⁴⁵ İslâm öncesi ve sonrasında Arap şairleri kendi psikolojilerini ifade eden bu türde çeşitli kıyafet ve şekillere bürünmüşlerdir.⁴⁶

Hassân b. Sâbit’in neşeli, eğlenceyi seven bir yapısı vardı. İslâm öncesi şiirlerinde Gassânî saraylarında ikameti esnasında nedimelerle geçirdiği içkili gece meclislerini tasvir etmiştir. Bu döneme ait olarak onun içki içtiği ve Arap kabile kültürü içinde övünme değerlerinden biri olan cömertliğine laf söyletmediğine dair şu haber aktarılmıştır. Şam’da iken şair A’sâ Bekr b. Vâil (ö. 7/628) ile meyhaneye gitmiş, içki içmişlerdir. Hassân içki içerken bir ara uyuya kalmış, uyandığında A’sâ’nın meyhaneciye “İçki parasını ödememek için uyukluyor” derken duymuştur. Kendisinin cimri ve asalak biri olarak vasıflandırılmasına çok içerleyen Hassân, bu söz üzerine meyhanedeki tüm içkileri satın alarak yerlere dökmüştür.⁴⁷

Cahilî dönemde Medine’de eğlence kültürünün olduğuna dair rivayetler vardır. Medine halkının neşeli, oynamayı ve müziği sevdiği aktarılmıştır. Bayramlarda ve düğünlerde müzikli, oyunlu eğlenceler olur, cariyeler def çalıp şarkılar söylerlerdi. Hz. Aişe ensardan bir hanımı damatın evine zıfâf için götürürken Hz. Peygamber ona şöyle demiştir: “Ey Aişe, yanınızda oyun ve eğlence yok, halbuki oyun eğlence ensarın hoşuna gider”⁴⁸ demiştir. Bayram günleri sahabenin mescitte oyunlar oynadığı ve Hz. Peygamber’in buna bir şey demediği rivayeti de vardır.⁴⁹ Hz. Peygamber’in Medine’ye hicretinde kadınların onu şarkılar söyleyerek ve defler çalarak karşıladığı bilinmektedir.⁵⁰ Hassân b. Sâbit âmâ olduktan sonra Benû Nebit’in düğün davetine katıldı. İki cariye Hassân’ın Gassânî saraylarında iken söylediği şiirleri terennüm ediyorlardı. Şair bu şiirlerini duyunca coştı ve ağladı.⁵¹

Hassân b. Sâbit müslüman olduktan sonra İslâm’ın ilkelerine bağlı bir mü’min olarak yaşamıştır. Ağzına bir damla dahi içki almadığını şu olayla ilgili olarak kendisinden öğreniyoruz. Mus’ab b. Zubeyr’in anlattığına göre Hassân b. Sâbit bir gün kendi kavminden içki içen gençleri görüp onları azarlayınca gençler: “Ey Ebû’l-Velid, biz bu içkiyi senden öğrendik, bilhassa senin şu şiirinden cesaretleniyoruz:

45 el-İsfehânî, *el-Egâni*, c. IV, s. 106.

46 er-Râfi’î, *Târîhu Adâbi’l-Arab*, c. III, ss. 34-35.

47 el-İsfehânî, *el-Egâni*, c. IV, s. 125.

48 Mansûr Ali Nâsif, *et-Tâcu el-Câmi’u li’l-Usûl fi Ehâdisi’r-Resûl*, I-V, Matbaa İsa el-Bâbi el-Halebî, tz., Kitâbu’n-nikâh, c. II, ss. 301, 302.

49 Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, c. V, s. 105.

50 Şevki Dayf, *es-Şi’ru ve’l-Gina fi’l-Medine ve’l-Mekke li Asri Benî Umeyye*, Dâru’l-Me’ârif, Kahire, s. 40.

51 el-İsfahânî, *el-Egâni*, c. XVII, s. 120-122; ez-Zehabî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, c. II, s. 521.

Şarabı içmeye görelim, hemen bizi, savaşın dahi bizi
ahlıkoymadığı krallara ve aslanlara dönüştürür

وَنَشْرُهَا فَتَرْكُنَا مُلُوكًا
وَأُسْدًا مَا يَنْهِنُهَا اللَّقَاءُ

demişlerdir. Bunun üzerine Hassân: “Bu benim Câhilî dönemde söylediğim sözdür. Allah’a yemin ederim ki müslüman olduktan sonra hiç içmedim.” diye cevap vermiştir.⁵²

el-İsfehânî’nin aktardığına göre Hassân b. Sâbit sarayında kendi arkadaş grubu ile otururken Müslüman olmak için Medine’ye gelen bedevi Araplardan hoşlanmadığını belirten şu şiirini söylemiştir:

أَمْسِي الْخَلَائِيسُ قَدْ عَزُّوا وَقَدْ كَثُرُوا
وَابْنُ الْفُرَيْعَةِ أَمْسَى بَيْضَةَ الْبَلَدِ

Karışık günah güçlendi ve çoğaldı el-Furey’a’nın oğlu ise terk edilmiş deve yumurtası (itibarsız) oldu

Hiz. Peygamber bu sözü duyunca çok üzülmüş ve onları te’cip etmiştir. Hassân’a da “Hassân! Allah’ın kendilerini İslâm’a erdirmesi sebebiyle sen kavmimi ayıplıyor musun” diyerek teessürünü bildirmiştir.⁵³

Hiz. Peygamber vefat ettikten sonra Hassân b. Sâbit Mescid-i Nebî’deki kürsüde ve çeşitli meclislerde şiirlerini okumaya devam etti. Bir gün yine Medine’de bu kürsüde şiirlerini okurken halife Hiz. Ömer çıkageldi ve eski kinleri tekrar dirilttiği gerekçesiyle⁵⁴ Hassân’ı azarladı; Hassân da ona, “Vallahi sen de bilmektesin ki ben bu mescitte senden daha hayırlı biri varken (Hiz. Peygamber’i kastetmektedir) şiir okurdum, bana böyle çıkışmazdı” dedi, Hiz. Ömer de onu doğruladı.⁵⁵

Hassân b. Sâbit Hiz. Peygamberle birlikte hiçbir savaşa katılmamıştır. Müslüman olduğunda yaşlı olması, kolundaki bir damarın kesik olması ve elini kullanamaması sebebiyle Hiz. Peygamber’in onu savaştan muaf tutması büyük bir ihtimaldir.⁵⁶

Rivayete göre Hiz. Peygamber savaşlara giderken eşlerini Medine’nin en korunaklı evi olarak bilinen Hassân’ın sarayına (utum) yerleştirir, Hassân’ı da başlarına bırakırdı. Hendek Savaşına giderken de Hiz. Peygamber onu kadınların yanında bırakmıştır. Savaş esnasında Yahudilerden biri gelerek kadınların olduğu evin etrafında dolaşmaya başlamıştır. Bunu gören Safiyye binti Abdilmuttalib, Hassân’a, “Bu Yahudi sarayın etrafında dolaşıyor, bu yahudinin bizim kadınları Yahudilere bildirip buraya getirmesinden korkuyorum, Hiz. Peygamber ve sahabiler de savaşta,

52 el-Bağdâdî, *Hizânetu’l-Edeb*, c. IX, s. 235.

53 el-İsfehânî, *el-Eğânî*, c. IV, s. 118, 119.

54 el-İsfehânî, *el-Eğânî*, c. IV, s. 111.

55 el-İsfehânî, *el-Eğânî*, c. IV, s. 111.

56 el-İsfehânî, *el-Eğânî*, c. IV, s. 124.

yanına in, şunu hakla” demiş, Hassân, “Abdumuttalib’in kızı, Allah seni bağışlasın, bilirsin ben bu işin erbabı değilim” cevabını almıştır. Safiyye de bunun üzerine: “O bu sözü söyleyince elime bir direk aldım, adamın yanına indim, adama vurdum öldürdüm, sonra eve girdim, Hassân’a, “Hassân, in onu oradan çek” dedim, o, “Abdumuttalib’in kızı onu çekmeme gerek yok” dedi.”⁵⁷

Bu haber çoğu önemli kaynaklarda geçmekte, buna dayanarak onun korkak biri olduğu vurgulanmaktadır.⁵⁸

Diğer taraftan aynı kaynaklarda onun kolundaki damarın kesik olduğu ve elini kullanamadığı aktarılmıştır.⁵⁹

Bu rivayete bağlı olarak Hassân b. Sâbit’e “korkak” damgasını yapıştırmak doğru bir yaklaşım değildir. Hiz. Peygamber Medine’ye geldiği zaman Hassân b. Sâbit altmış yaşını aşmıştı. İslam öncesinde Gassânî ve Lahmî saraylarında yaşamış şehir şairiydi. Her şeyden önce karakteri ve mizacı ile şair ruhu taşıyordu. Hassân b. Sâbit’in bu tutumu aslında onun gerçek ve büyük bir şair olduğuna en büyük delillerden birisidir. Hiz. Peygamber’in bize örnek olacak tutumu, ona bir sanatçı olarak yaklaşması ve ona sadece şiiriyle cihat etme görevi vermesidir. Hiz. Peygamber Hassân’ın şiiriyle yaptığı mücadeleyi cihad olarak değerlendirmiş ve harpten dönünce ona ganimetlerden pay vermiştir.⁶⁰ Hassân b. Sabit, Kureyş’in ileri gelenlerinden Velîd b. Mugîre, Ebû Cehil, el-Hâris b. Hişâm gibi kişileri, Huzeyl Kabilesi gibi İslâm’a zarar vermiş birçok kabileyi, onurlarını ve asabiyetlerini zedeleyici ağır hicivlerle hicvetmiştir. Hiçbir emniyet ve düzenin olmadığı o dönemde bu tür şiirler inşad etmek, korkak bir şairin yapabileceği bir faaliyet değildir.

i) Hiz. Ali’ye Biat Etmemesi:

Hiz. Ali (ö. 40/661) halife olunca Hassân b. Sâbit ve Ka’b b. Mâlik ona biat etmemişlerdir. Hiz. Ali’nin kendileri ile gerçekleştirdiği görüşmede ondan Hiz. Osman’ın öldürülme olayını açıklığa kavuşturmasını istemişler ve biat etmemişlerdir. Bunun üzerine Hiz. Ali kendilerine açık delilleri, anlamlı bir izahları olmadığı halde biat etmemelerine kızmış ve huzurundan kovmuş, “Bundan sonra benim bulunduğum bir belde de etrafımda dolaşmayın” demiştir. *el-İkdu’l-Ferîd*’de anlatıldığına

57 İbn Sa’d, *el-Tabakâtu’l-Kubrâ*, c. VIII, s. 41; el-Esfehânî, *el-Eğânî*, c. 4, s. 123; İbnu’l-Esir, *Usdu’l-Gâbe*, c. II, s. 7; ez-Zehabî, *Siyeru A’lâmî’n-Nubelâ*, c. II, s. 522; Abdu’l-Cebbâr el-Mutallebî, “Hassân b. Sâbit fi Meâyiri’n-Nakd”, *el-Mawrid*, c. 9 (s. 4), ss. 303-328, Bağdat 1981, s. 306.

58 İbn Kuteybe, *eş-Şi’ru ve’ş-Şu’arâ*, c. I, s. 305; el-İsfehânî, *el-Eğânî*, c. IV, s. 123; İbnu’l-Esir, *Usdu’l-Gâbe*, c. II, s. 7; İbn Hacer el-Askelânî, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c. I, s. 471.

59 el-Esfehânî, *el-Eğânî*, c. IV, s. 124.

60 Şevki Dayf, *el-Asru’l-İslâmî*, s. 78.

göre Hassân b. Sâbit Hz. Ali'ye şöyle demiştir: “Sen, ‘Ben Osman’ı öldürmedim ancak bırakıp gittim’ diyorsun, ancak geri duran ve susan da katilin ortağıdır” demiştir. Hz. Muaviye halife olunca onların bu tutumlarından dolayı her ikisine de biner dinar vermiştir.⁶¹

j) İfk Hadisesi

Hassân b. Sâbit, Hz. Aişe hakkında çıkan ifk dedikodularında Hz. Aişe ve bu olayda adı geçen Safvân b. Mu‘attal hakkında olumsuz tavır takınmış ve

أَمْسِي الْخَلَابِيسُ قَدْ عَزُّوا وَقَدْ كَثُرُوا وَابْنُ الْفُرَيْعَةِ أَمْسَى بِيضَةَ الْبَلَدِ

beytiyle başlayan kasidesini söylemişti.

Safvân b. Mu‘attal onun bu şiirini duyunca kılıcını kuşanmış ve Hassân’ın evine gitmiş, “Ben şair değilim, hicvedilince kılıcım öcümü alır” diyerek kılıcı ile ona vurmuştur. Hassân’ın yanında bulunan Sâbit b. Leys b. eş-Şemmâs, Safvân’ın üzerine atılarak onu derdest etmiş, ellerini boynundan bağlamıştır. Safvân’ı yanına alarak Benû Hâris b. el-Hazrec’in yanına götürmek üzere yola çıkmışlar, yolda Abdullah b. Revâha ile karşılaşmışlardır. Bu durumu gören Abdullah b. Revâha, “Bu ne böyle” deyince o, “Hassân’a kılıçla vurdu, görmeseydim onu öldürecekti” diye cevap vermiştir. “Peki bu yaptığından Allah’ın Elçisi’nin haberi var mı?” diye ona çıkışınca, “Hayır” cevabını almıştır. Abdullah b. Revâha ona, “Büyük cürette bulundun, adamı sal” diyerek ikazda bulunmuş, o da Safvân b. Mu‘attal’ı salmıştır. Sonra beraberce Hz. Peygamber’in yanına giderek meseleyi olduğu gibi anlatmışlardır. Hz. Peygamber Hassân b. Sâbit’i ve Safvân b. Mu‘attal’ı çağtırmış, olayı onlardan da dinlemiştir. Safvân, “Ey Allah’ın Elçisi, bu beni hicvetti ve acı verdi, kızdım ve vurdum” demiştir. Hz. Peygamber Hassân’a dönerek, “Hassân, başına gelen olaya karşı sen iyilikte bulun” dedi, o da, “Bunu senin için yaparım ey Allah’ın Elçisi” dedi.⁶² Başka bir rivayette, Hz. Peygamber Hassân’a dönerek: “Ya Hassân, Allah onlara İslâm ile doğru yolu gösterdikten sonra, sen hâlâ kavmimi ayıplıyor musun? Başına gelen şeyden dolayı sen iyilikte bulun” demiş, Hassân da “Bu iyiliği senin için yapıyorum ey Allah’ın Elçisi” demiştir.⁶³

61 İbn Abdî Rabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, c. IV, s. 273. el-İsfehâni, *el-Egâni*, c. XVI, ss. 155.

62 İbn Hişâm, *es-Sîre*, c. III, ss. 304-305; el-Esfehâni, *el-Egâni*, c. IV, s. 119; İbnü'l-Esir, *Usdu'l-Gâbe*, c. II, s. 6.

63 el-Esfehâni, *el-Egâni*, c. IV, s. 119. Bu şiirin söylenmesine sebep olan bir başka olay daha aktarılmıştır: Benû Gifar’dan Cehcah isimli bir sahâbi Hz. Peygamber’in atını alarak kendi atıyla birlikte sulamaya götürdü. Suyun başına varınca orada ensarın çocukları vardı. Aralarında su yüzünden tartışma çıktı, kavga ettiler. Abdullah b. Ubey b. Selûl bu durumu değerlendirerek şöyle dedi: “Bu bizim iyiliğimizin karşılığıdır. Onlara içimizde sığınma verdik, onlar ise bizle savaşıyorlar.”

Hassân bu olayda Hz. Peygamber’e itaat etmiştir. Hatta onun bu olumlu yaklaşımı üzerine Hz. Peygamber, Ebû Talha b. Sehl’in kendi ailesi için bağışladığı, sa-ray olarak anılan evini ve Mısır Kipti hükümdarının hediye olarak gönderdiği Sîrîn adlı cariyeyi bağışlamıştır.⁶⁴

Hassân b. Sâbit, ifk olayında Hz. Aişe’ye muhalif tutum takındığı için vahiy ile aklandıktan sonra ondan şiir ile özür dilemiş, şu beytiyle başlayan şiirini söylemiştir:

İffetlidir; vakarlı ve kararlıdır, herhangi bir şüphe ile itham edilmaz Masum kadınların etlerini çiğnemez (Masum kadınların griybetini yaparak onların etlerini yemez, onlara karşı açlık duymaz)	حَصَانٌ رَزَانٌ مَا تَرْتُنُّ بِرَيْبَةٍ وَتُصْبِحُ عَرْتِي مِنْ لُحُومِ الْعَوَافِلِ
--	--

Bu şiiri nazmettikten sonra Hz. Aişe’nin yanına gelerek ona okudu. Şiiri okurken “*Masum kadınların etlerini çiğnemez*” beytini okuyunca Hz. Aişe ona, “Ancak Hassân sen onların ırzlarını diline dolamaktan uzak durmadın”⁶⁵ demiştir. Bununla birlikte Hz. Ayşe, ifk hadisesinden dolayı kendisinin yanında Hassân’a lanet okuyan kişilere karşı çıkar onlara bu şiirini veya Hz. Peygamber’i savunduğu şu şiirlerini okurdu:⁶⁶

Bir gün Hz. Ayşe’nin evinin önünden Hassân b. Sâbit’in cenazesi geçer, yanındaki birisi Hassân ile ilgili kötü sözler söyleyince Hz. Ayşe: “Yavaş ol” der, yanındaki “Söylediği sözler bunlar değil mi” deyince Hz. Ayşe, Hassân’ın şu beytini okuyarak şöyle dedi “Onun şu sözüne ne dersin?”: *إِنَّ أَبِي وَوَالِدَهُ وَعَرَضِي لِعَرَضِ مُحَمَّدٍ مِنْكُمْ*.⁶⁷ Babam ve onun babası ve onur ve şerefim, Muhammed’in onur ve şerefi için size karşı kalkandır.⁶⁷

Olayı duyan Hassân b. Sâbit de kızdı, Hz. Peygamber’in yanına müslüman olmaya gelen çeşitli kabilelere mensup muhacirleri kastederek bu şiirini nazmetti. Bk. el-Esfehâni, *el-Egâni*, c. IV, s. 119-120.

64 İbn Hişâm, *es-Sîre*, c. III, s. 306; el-Esfehâni, *el-Egâni*, c. IV, s. 121.

65 İbn Hişâm, *es-Sîre*, c. III, s. 306; el-Esfehâni, *el-Egâni*, c. IV, s. 121-123.

66 İbn Hişâm, *es-Sîre*, c. III, s. 306; el-Esfehâni, *el-Egâni*, c. IV, s. 122.

67 el-Esfehâni, *el-Egâni*, c. IV, s. 122-123.

k) Hassân b. Sâbit'in İslâm Şairi Oluşu

Hassân b. Sâbit'in müslüman oluşu hakkında kaynaklarda net bilgilere rastlamamaktayız. Onun İslâm ile ilk irtibatının İkinci Akabe Biati ile kurulduğunu görüyoruz. Kardeşi Evs b. Sâbit b. Munzir bu biata katılmıştır.⁶⁸ Kardeşi İkinci Akabe Biati'nda Hz. Peygamber'e biat edenler içindeydi ve on iki nakibden (grubun başkanı) biri olarak seçildi. Kureyş, Sa'd b. 'Ubâde ve el-Munzir b. Amr'ın bu on iki nakib içinde olduğunu öğrenince Sa'd'ı yakaladı, ellerini bağladılar Mekke'ye götürdüler; Umeyye b. Halef ve el-Hâris b. Hişâm onu kurtarıncaya kadar kendisine işkence ettiler. Kureyş'in şairi Dirâr b. el-Hattâb b. Mirdas bu olayla ilgili olarak şiir nazmetti. Hassân b. Sâbit de onun bu şiirine cevap verdi.⁶⁹ Hassân b. Sâbit'in İslâm sahnesinde adını ilk defa bu olayla duymaktayız. Ancak Hz. Peygamber'in Medine'ye hicreti ile başlayan ve Mekke'li müşriklerin bir takım şairleri tutarak Hz. Peygamber'i, sahabileri hicvedene kadar yine Hassân b. Sâbit'in müslümanlığı ile ilgili haberler duyulmamaktadır.

Hiz. Peygamber'i müşrik şairlerden dört şair hicvederdi: Abdullah b. ez-Zibe'ra b. Kays b. Adıyy b. Sa'd b. Sehm el-Kureşî (ö. 15/636), Ebû Sufyân b. el-Hâris b. Abdulmuttalib (ö. 20/641), Amr b. el-'As b. Vâil b. Hâşim b. Sa'îd (ö. ?), Dirâr b. el-Hattâb (ö. 13/634).⁷⁰ Bu şairlerin hicivlerini duyan bir sahabe Hz. Ali'nin yanına gelerek Hz. Peygamber adına onlara cevap vermesini istemiş, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber izin verirse cevap veririm demesi üzerine o zat Hz. Peygamber'in yanına gelmiş ve Hz. Ali'nin müşrik şairlere cevap vermesini istemiştir, ancak Hz. Peygamber o sahabeye, "Onda bu yetenek yoktur" demiştir. Sonra Hz. Peygamber Ensar'a seslenerek, "Allah'ın elçisine silahlarıyla yardımda bulunan kavmi dilleriyle yardım etmelerinden alıkoyan nedir?" demiş, bunun üzerine Hassân b. Sâbit, "Bu iş için ben varım" demiş ve dilinin ucundan tutup "Busrâ ve San'a arasında beni dilimden daha mutlu kalan şey yoktur" demiştir. Hz. Peygamber, "Onları nasıl hicvedeceksin, ben de onlardan biriyim" deyince Hassân, "Ben seni hamurdan kılın çıkarıldığı gibi çekip çıkarırım" cevabını vermiştir.⁷¹ Hz. Peygamber, "Ebû Bekr'e git, sana Kureyş'in geçmişini, nesebini anlatsın, bundan sonra onları hicvet, Cebrail seninledir" hitabında bulunmuştur.⁷²

68 el-Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Câbir, *Kitâbu'l-Cumel min Ensâbi'l-Eşraf*, I-XIII, thk. Suheyl Zekkâr-Riyaz Ziriklî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1996, c. I, s. 282.

69 İbn Hişâm, *es-Sîre*, c. II, ss. 450-451.

70 İbn Abdî Rabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, c. V, s. 262; el-İsfehânî, *el-Egânî*, c. IV, s. 107; İbnu'l-Esir, *Usdu'l-Gâbe*, c. II, s. 5; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmî'n-Nubelâ*, c. II, s. 515.

71 İbn Abdî Rabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, c. V, s. 262; el-İsfehânî, *el-Egânî*, c. IV, s. 107, 123; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmî'n-Nubelâ*, c. II, s. 515.

72 el-İsfehânî, *el-Egânî*, c. IV, s. 107, 110.

Hassân b. Sâbit, Ebû Bekr'in yanına gitti, Ebû Bekir ona Kureyş'in tarihini, neseplerini öğretti. "Bundan uzak dur, filancayı an" gibi yol gösterdi. Bundan sonra Hassân Kureyş'i hicvetti:

Muhammed'i hicvettin ben onun adına cevap verdim Allah katında bunun için karşılık vardır	هجوته محمدا فأجبت عنه وعند الله في ذاك الجزاء
--	--

Hassân b. Sâbit'in bu şiiri kendilerine okununca Kureyş, "Bu hicivden Ebû Kuhâfe (Hz. Ebû Bekir)'nin haberi olmaması mümkün değil"⁷³ demiştir. Hassân'ın "*Babam, onun babası şeref ve namusum/Muhammed'in şeref ve onuru için size karşı muhafazadır*" beytini Hz. Peygamber duyunca, "Ey Hassân, Allah seni Cehennemden ateşinden korusun" diye dua etmiştir. Başka bir rivayete göre Hz. Peygamber şöyle demiştir: "Allah'ı ve Elçisi'ni savunduğun müddetçe Ruhü'l-Kuds seni desteklemektedir."⁷⁴ Hz. Peygamber Hassân b. Sâbit için mescitte bir minber koydurmuştur; Hassân onun üzerine çıkar şiirlerini inşat ederdi.⁷⁵

Hiz. Peygamber İslâmı savunmak için şairleri görevlendirme ile ilgili olarak, "Abdullah b. Revâha'ya emrettim şiir söyledi ve güzel söyledi, Ka'b b. Mâlik'e emrettim şiir söyledi güzel söyledi, Hassân b. Sâbit'e emrettim, şifa verdi ve şifa buldu" demiştir.⁷⁶

Hassân b. Sâbit içlerinde Ebû Hureyre'nin de olduğu bir grubun yanına gelmiş ve ona: "Allah için sana soruyorum, Allah'ın Elçisinin "Benim adıma cevap ver" "Allahım onu Ruhü'l-Kuds ile destekle" dediğini duydun mu? diye sormuş, Ebu Hureyre de "Allah için evet" demiştir.⁷⁷

Hiz. Peygamber, Kureyş'in kendisini, ailesini ve müslümanları yıldırma, Arap kabileleri arasında İslâm'ı ve müslümanları itibarsız kılmak için şiiri psikolojik savaşa dönüştürdüğünü görünce benzer bir faaliyetle onlara cevap verme lüzumunu hissetmiş, hatta o da şiire cihad aracı olma gibi dinî bir hüviyet atfetmiştir. Hassân b. Sâbit'i bu mücadele için seçmesi, bilerek yaptığı, isabetli bir tercih olmuştur. Zira Hassân b. Sâbit, müşrikleri onlara karşı etkili olan cahili değerlerle, nesepleri, geçmişlerindeki kusurları, başka kabilelere karşı yenilgileri, cimrilikleri, nesep zincirindeki kusurları gibi eksikliklerle hicvetmiş, bu hicivler onlarda derin etkiler bırakmıştır.⁷⁸

73 İbn Abdî Rabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, c. V, s. 28; el-İsfehânî, *el-Egânî*, c. IV, s. 108; İbnu'l-Esir, *Usdu'l-Gâbe*, c. II, s. 5.

74 el-İsfehânî, *el-Egânî*, c. IV, s. 107.

75 İbn Reşik, *el-Umde*, c. I, s. 86; İbnu'l-Esir, *Usdu'l-Gâbe*, c. II, s. 5.

76 el-İsfehânî, *el-Egânî*, c. IV, s. 110.

77 el-İsfehânî, *el-Egânî*, c. IV, s. 107.

78 el-İsfehânî, *el-Egânî*, c. IV, s. 107.

Hassân b. Sâbit, İslâm şairi olduktan sonra Hz. Peygamber'in yanından hiç ayrılmamış, her zaman onun hizmetinde olmuştur. Buna en güzel örnek olarak şu olayı zikredebilir. Hz. Peygamber bir gece yolculuğu esnasında, "Hassân b. Sâbit nerede?" diye sormuş, Hassân, "Buyurun Allah'ın Elçisi, emrin başımın üzerindedir" diye mukabelede bulunmuştur. Hz. Peygamber ona, "Hem deveni sür hem de şiir oku" diye talepte bulunmuştur. Hassân b. Sâbit şiirlerini okumuş, Hz. Peygamber de onu dinlemiştir. Bir müddet sonra istirahat için kâfile durunca Hz. Peygamber, "İşte bu yüzden şiir onlara ok isabet etmesinden daha ağır gelmektedir"⁷⁹ demiştir.

Hicri beşinci yılda Ahzâb Gazvesinin olduğu yıl Hz. Peygamber Müslüman şairlere "Müslümanların ırzlarını kim savunur" deyince Ka'b "Ben, Allah'ın Elçisi" demiş, Abdullah b. Revâha "Ben, Allah'ın Elçisi" demiş, Hassân b. Sâbit de "Ben, Allah'ın Elçisi" deyince "Evet, Sen onları hicvet, onlara karşı Ruhu'l-kudüs yana yardım edecektir" demiştir.⁸⁰

Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra Bedir, Uhud ve Hendek savaşları müslümanların zaferi ile sonuçlanınca Arap kabileleri İslâm'ın ne olduğunu, Hz. Muhammed'in kim ve nasıl birisi olduğunu öğrenmek için Medine'ye akın akın gelmeye başladılar. Bu kabileler asabiyet duyguları sebebiyle yanlarında şairlerini, hatiplerini de getiriyor ve kabile asabiyetlerini anlatan övünmelerde bulunuyorlardı. Hz. Peygamber bu gibi durumlarda Hassân b. Sâbit'ten yararlanıyordu. Benu Temîm kabilesi, yanlarında şair ve hatipleri Akra' b. Hâbis, Zibrikân b. Bedr, Utarid b. Hâcib, Kays b. Âsım, Amr b. el-Ehtem olduğu halde yetmiş veya seksen kişilik grupla Medine'ye geldiler. Hz. Peygamber'in evine vardılar, yüksek sesle, "Muhammed! Yanımıza gel, sana övünmeye geldik, şairimizi ve hatibimizi getirdik" dediler. Hz. Peygamber yanlarına gelip oturdu. Akra' b. Hâbis ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Vallahi övgüm süs, yergim ise bir lekedir" dedi. Hz. Peygamber de "Bunu yapan Allah'tır" diye cevap verdi. O devam etti. Daha sonra Utarid b. Hâcib hitapta bulundu, ona Sâbit b. Kays b. Şemmâs cevap verdi. Ondan sonra Zibrikân b. Bedr şiir okudu. Bu esnada Hassân b. Sâbit yanlarında yoktu. Hz. Peygamber hemen birini gönderdi ve onu meclise getirtti, Zibrikân'ın şiirine cevap verdi:

Kavmin utuları ki Fihri ve kardeşlerinden müteşekkil; Bir çağır açtılar insanlar için, uyulmaya ehil.	إِنَّ الدَّوَابَّ مِنْ فِهْرِ وَإِخْوَتِهِمْ قَدْ بَيَّنُّوا سُنَّةً لِلنَّاسِ تَتَّبَعُ
--	---

Şairleri ile Hassân arasında geçen atışmalardan sonra el-Akra' b. Hâbis şöyle dedi: Allah'a andolsun, bu adamın işi kolaylaştırılmıştır, andolsun ki şairi bizim şairimizden

79 Muhammed Sellâm el-Cumahî, *Tabekâtu fuhûli's-şu'arâ*, s. 181; el-İsfehânî, *el-Egânî*, c. IV, s. 110.

80 el-İsfehânî, *el-Egânî*, c. IV, s. 112.

daha iyi şair, hatibi bizim hatibimizden daha iyi hatiptir, sesleri bizim seslerimizden daha gür çıkmaktadır, Muhammed bana ver" dedi, o da hemen verdi, "bana artır" dedi o hemen artırdı, "Allahım! Bu Arapların reisidir" dedi. Müslüman olup Hz. Peygamber'in yanında kaldılar, Kur'an ve dini bilgileri öğrendiler. Sonra kavimlerinin yanına dönmek isteyince Hz. Peygamber onlara hediyeler verdi, elbiseler giydirdi.⁸¹

Hz. Peygamber, İslâm toplumuna yarar sağlayacak her hususta Hassân b. Sâbit'ten yararlanmıştı. Onun şiirlerinden müşriklere karşı yararlandığı gibi iç meselelerde de destek almıştı. Abdullah b. Mes'ûd'dan rivayet edildiğine göre Hz. Ebû Bekir'i bazı insanlar diline dolamış ve hakkında ileri geri konuşmaya başlamışlar; bu durumdan haberdâr olan Hz. Peygamber minberde iken şöyle demiştir: "Ey insanlar, sizden hiç kimse bana Ebû Bekir'den daha çok iyilikte bulunmadı, hepimiz bana 'Yalan söylüyorsun' dediniz, Ebû Bekir 'Doğru söylüyorsun' dedi. Eğer dost edinecek olsam Ebû Bekir'i dost edinirim." Sonra Hassân'a doğru dönmüş ve "Ben ve Ebû Bekir için söylediklerini inşad et bakayım" deyince Hassân, "şöyle söylemiştim ey Allah'ın Elçisi diyerek şu beyitle başlayan şiirini okumuştur:

Güvenilir kardeşimden seni üzen bir şeyi hatırladığın zaman Kardeşin Ebû Bekir'i yaptığı şeyle hatırla	إِذَا تَذَكَّرْتَ شَجْوًا مِنْ أَخِي ثَقَّةٍ فَأَذْكُرْ أَخَاكَ أَبَا بَكْرٍ بِمَا فَعَلَا
---	---

Hz. Peygamber bu şiiri dinledikten sonra: "Doğru söyledin Hassân; bana arkadaşımı çağırım" demiş ve bunu üç kere tekrar etmiştir.⁸²

Hz. Ayşe Hz. Peygamber'i tanımlarken, "Vallahi Hz. Peygamber, Hassân'ın şu beyitlerinde söylediği gibidir" demiştir:

Karanlık gecede alını görüldüğü zaman Aydınlatan dolunay gibi parıldar	مَتَى يَبْدُ فِي الدَّاجِي الْبَهِيمِ جَبِينُهُ يَلُحُّ مِثْلَ مِصْبَاحِ الدُّجَى الْمُتَوَقِّدِ
Kim oldu ya da kim Ahmed gibi hakikat için nizam, Hak'tan sapan için şiddetli ceza olabilir?!	فَمَنْ كَانَ أَوْ مَنْ قَدْ يَكُونُ كَأَحْمَدٍ نِظَامٌ لِحَقِّ أَوْ نَكَالٌ لِمَلْجِدِ

Hz. Ömer halifeliği döneminde şiirle ilgili meselelerde Hassân b. Sâbit'e danışmıştır. el-Hutay'a (ö. 45/665), Zibrikân b. Bedr (ö. 45/665)'i,

81 el-İsfehânî, *el-Egânî*, c. 4, s. 112-115..

82 el-Kureşî, Cemheretu Eş'âri'l-Arab, s. 27.

Erdemleri bırak, onları elde etmek için seyahat edip durma
Otur yerinde, sen (başkası tarafından) yedirilen giydilen birisin

دَعِ الْمَكَارِمَ لَا تَرْحَلْ لِجُعَيْبِهَا
وَاقْعُدْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الطَّاعِمُ الْكَاسِي

beytinin de içinde olduğu şiiri ile hicvedince, Zibrikan Hz Ömer'in yanına gelerek onu şikâyet etti. Hz. Ömer, Zibrikan'ı dinledi, Hutay'a'nın ne demek istediğini anladı ancak Hutay'a'ya karşı bir delili olması için Hassân b. Sâbit'i çağırdı ve ondan şiiri değerlendirmesini istedi. Hassân, "Ona pislilik atmış" dedi. Bunun üzerine Hutay'a'yı hapsedti.⁸³

Hız. Peygamber vefat ettikten sonra Hassân b. Sâbit'in şair olarak eski şaşalı günleri sona ermiştir. Bundan sonra Hz. Peygamber ve Hz. Osman için mersiyeler ve birkaç şiir nazmetmiştir, ancak ona ilham kaynağı olan Arap toplumundaki mücahedelelerin bitmesi ile birlikte şairliğinde duraksama başlamıştır. Zira o, hiciv ve fahr şiirlerinde çok yetkindi.⁸⁴ İslâm'ın ilk dönemlerinde hiciv ve fahrine konu olan birçok Arap kabilesi, atıştığı şairler müslüman olmuşlardı. Hz. Ömer, halifeliki döneminde onun Kureyş'e yaptığı hicivlerini, münakazalarını okumasını şu gerekçeyi ileri sürerek yasaklamıştır: "Bu şiirlerde yaşayanın ölüye sövmesi, kinleri yenileme vardır. Allah İslâm'ı göndermekle Cahiliyet adetlerini ortadan kaldırmıştır."⁸⁵ Diğer taraftan şiir, Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şerifler karşısında Arapların divanı olma vasfını yitirmişti. Bir gruba şiirlerini okuduğu zaman onu dinlemiyor konuşup duruyorlardı. Bir keresinde Zubeyr b. el-'Avvâm onu dinlemeyen bir gruba, "Size ne oluyor da Furey'a'nın oğlunun şiirini dinlemiyorsunuz? O, Allah'ın Elçisi'ne şiirlerini okurdu, onu çok iyi dinler, başka bir şeyle meşgul olmaz, ona dua ederdi" demiş, onun bu taltifinden çok memnun olan Hassân b. Sâbit de ona bir methiye nazmetmişti.⁸⁶

Buna benzer bir rivayet de şu şekilde aktarılmıştır: İbn Abbâs bir grup sahâbi ile otururken Hassân onların yanına gelmiş, içlerinden bazıları "Mel'un geldi" demişler, İbn Abbâs da onlara, "O mel'un değildir, Allah'ın Elçisine dili ve eli ile yardım etti" demiştir.⁸⁷

Hassân b. Sâbit'in İslâm şairi olması ve yaptığı hicivler Hz. Peygamber sonrası bazı kişilerde intikam ateşini söndürmemiş, Hassân b. Sâbit'e karşı husumetlerini

ortaya koymalarına neden olmuştur. Hz. Ömer döneminde Hassân b. Sâbit'in İslâm'ın erken döneminde hicvettiği Abdullah b. ez-Zib'râ ile Dirâr b. el-Hattâb el-Fihri (el-Muhâribî) Medine'ye gelip Ebû Ahmed b. Cahş'a konuk olmuşlar, ona Hassân b. Sâbit'i yanlarına çağırmağını, onunla karşılıklı şiiri atışması yapmak istediklerini söylemişlerdir. Ev sahibi Hassân'ı davet etmiş, Hassân da davete icap ederek iki şairin yanına gelmiştir. Abdullah b. ez-Zibe'râ Hassân'a "Ebu'l-Velid, şenin şiirine İslami dönemde hoşgörü gösteriliyor, bizim şiirimize ise hoşgörü gösterilmiyordu, biz sana şiirimizi okumayı senin de bize şiirini okumanı istiyoruz" demiş, Hassân da "Siz ikiniz mi önce inşad edersiniz ben mi?" deyince onlar "Biz başlayalım" demişlerdir. Her iki şair Hassân'a karşı şiirlerini inşad etmeye başlamışlardır. Hassân onları dinlerken içlerindeki hicivlerden olsa gerek öfkeden deliye dönmüş ancak yine de dinlemiştir. İki şair şiirlerini bitirdikten sonra evden dışarı çıkarak bineklerine binip Mekke'ye doğru yola çıkmışlardır. Onların bu tavrı üzerine Hassân hemen Hz. Ömer'in yanına gelerek durumu anlatmış, bu durumdan şikayetçi olmuştur. Hz. Ömer de o iki şairin geri getirilmesi için adam göndermiştir. Medine'ye getirildiklerinde Hz. Ömer bir meclisin içinde o iki şaire şiirlerini okumasını istemiş, Hassân b. Sâbit de şiirlerini onlara inşad etmiştir. Şiirlerini bitirdikten sonra Hz. Ömer ona "Onlar sana şiirlerini kimse yokken inşad ettiler sen ise meclis içinde onlara şiirlerini inşad ettin" demiş, o iki şaire de cevap vermek isterlerse şiirlerini inşad edebileceklerini söylemiştir, ancak onlar istememişlerdir. Bunun üzerine Ömer, "Ben size Müslümanlarla müşrikler arasında gerçekleşen şeyleri anmayı, kinleri uyandırmaktan uzak tutmak, aranızdaki çirkin şeyleri yaymanızdan kaçınmanız için yasakladım" demiştir.⁸⁸

83 İbn Sellâm, *Tabakâtü's-Su'arâ*, s. 51, İbn Kuteybe, *eş-Şi'ru veş-Su'arâ*, c. I, s. 327-328; İbn Reşik, *el-'Umde*, c. I, s. 131; *Divânü'l-Hutay'a*, şrh. Ömer Faruk et-Tabba', Dâru'l-Erkam b. Ebî'l-Erkam, Beyrut, 1996, s. 12.

84 İhsân en-Nass, *Hassân b. Sâbit*, s. 282.

85 el-İsfehânî, *el-Egânî*, c. IV, s. 108; İbnu'l-Esir, *Usdu'l-Gâbe*, c. II, s. 6.

86 el-İsfehânî, *el-Egânî*, c. IV, s. 111.

87 el-İsfehânî, *el-Egânî*, c. IV, s. 112.

88 el-İsfehânî, *el-Egânî*, c. IV, s. 109.

B- Şairliği

a) Şairlik yönü, şehir şairi ve muhadram şair oluşu

İbn Sellâm el-Cumahî şairleri gruplara ayırmış, Hassân b. Sâbit'in de içinde olduğu bazı şairleri “tabakatu şu‘arâ el-kurâ el-Arabiyye: Arap şehir şairleri tabakası” başlığı ile Medine şairleri içinde zikretmiş ve bu şehir şairlerinin en üstününün Hassân b. Sâbit olduğunu belirtmiştir. İbn Sellâm Hassân b. Sâbit'in Kureyş'i hicvetmesi sebebiyle kendisine en çok şiir uydurulan şair olduğunu belirtmiştir.⁸⁹

Ebû ‘Ubeyde (ö. 210/825)’den rivayet edildiğine göre Hassân b. Sâbit diğer şairlere üç yönüyle üstün oldu: “Cahilî dönemde Ensarın, nübüvvet döneminde Hz. Peygamber’in İslâmî dönemde de tüm Yemen’in şairi idi” demiştir.⁹⁰ Yine Ebû ‘Ubeyde’nin bildirdiğine göre “Arapların tümü, şehir şairlerinin en üstününün Yesrib şairleri olduğu, Yesrib şairlerinin en üstününün de Hassân b. Sâbit olduğunda ittifak etmişlerdir.”⁹¹

el-Esma‘î (ö. 216/831), Hassân b. Sâbit'i Câhilî dönemin fuhûl şairleri içinde kabul etmiştir, ancak ona göre İslâm ile birlikte şiiri hayır yoluna girdiği için sanat seviyesinde bir gerileme meydana gelmiştir.⁹²

el-Hutay’a (ö. 45/665) Hassân b. Sâbit’in şiirini dinlemiştir.⁹³ Ölüm döşeginde iken Hassân b. Sâbit için, “Ensara bildirin, şairleri Arabın en iyi medih nazmedenidir. Kasidesinde şöyle demiştir: ⁹⁴

Onlara insanlar gelir (misafirlerinin çokluğuna alışmış) köpekleri havlamazlar bile, onlar gelen kişinin kim olduğunu dahi sormazlar	يُعْشَوْنَ حَتَّىٰ مَا نَهَرُ كِلَابُهُمْ لَا يَسْأَلُونَ عَنِ السَّوَادِ الْمُقْبِلِ
--	--

89 Muhammed Sellâm el-Cumahî, *Tabekâtu fuhûli-şu‘arâ*, s. 179.

90 el-İsfehâni, *el-Egâni*, c. IV, s. 106.

91 el-İsfehâni, *el-Egâni*, c. IV, s. 106; İbnu'l-Esir, *Usdu'l-Gâbe*, c. II, s. 6; İbn Hacer el-‘Askelâni, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. I, s. 472.

92 İbn Kuteybe, *eş-Şi‘ru ve-şu‘ara*, c. I, s. 305; el-Merzubânî, *el-Muwaşşah*, s. 71; İbnu'l-Esir, *Usdu'l-Gâbe*, c. II, s. 6.

93 el-İsfehâni, *el-Egâni*, c. IV, s. 124-125.

94 İbn Reşik, *el-Umde*, c. II, s. 790; İbn Hacer el-‘Askelâni, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. I, s. 472. *Dîwânı Hassân b. Sâbit*, s. 291’de geçen bu beyit ile ilgili olarak, Abdulmelik b. Mervân ile oğlu Velid’in hazır bulunduğu mecliste “Arabın söylemiş olduğu en iyi medih içeren beyit hangisidir?” tartışması yapıldıktan orada bulunan bir cariyeye, buna en iyi örneğin zikrettiğimiz beyit olduğunu söylemiştir. Bk. Muhammed b. Sa’d eş-Şuvey‘ir, *el-Husri ve Kütübuhu Zehru'l-Âdâb*, Dâru'l-Arabiyye, Tunus 1981, s. 471. Bu haberler Hassân b. Sâbit’in şiirlerinin ne kadar zihinlerde tazeliğini koruduğunu göstermektedir.

Hassân b. Sâbit'den aktarılan bir habere göre, şair Nâbiga benû Zubyân'ın yanına gelmiş, o esnada şaire el-Hansâ onun yanından ayrılmış, ona şiirini inşad etmiş, Nâbiga Hassân'a, "Sen kesinlikle şairsin, Benû Suleym'in kızkardeşi ise çok göz yaş akıtandır" demiştir.⁹⁵

Mekke, Medine, Taif gibi dönemin şehir hüviyetini taşıyan, yerleşik hayatın yaşadığı yerler, bazı yönlerden göçebe bedevi hayat tarzından ayrılrsa da sosyal, siyasi, kültürel yapı, gelenek ve görenekler yönünden kabile kültürüne dayalıydı. Bu sebeple şehir şairlerinden olan Hassân b. Sâbit'in şiirlerinde her iki yapının etkisi görülmektedir. Kendisi bedevî şairler gibi çölde bedevî hayatı yaşamamıştır. Bir müddet Gas-sânî meliklerinin saraylarında kalmış olup ömrünün çoğunu Medine'de geçirmiştir. Şehir insanı olması, saraylarda yaşaması sebebiyle şiiri dil, üslup ve tema yönünden şehir zevkini aksettirmiştir. Muhammed Tâhir Dervîş'in de belirttiği gibi medeniyet dini olan İslâm ile karşılaşp ondan etkilenmesi ve müslüman olmasında şehir insanı ve şairi olmasının önemli etkisi olmuştur.⁹⁶ Ancak bununla birlikte temalarda işlediği anlamlar, dile getirdiği değerler çöl şairlerinin şiirlerinde geçenlerle aynıdır.

Hassân b. Sâbit'in şairliğinin bir diğer yönü ise "muhadram şair" oluşudur. "Muhadram şairler" kavramı ile ömrünün yarısını cahilî dönemde, diğer yarısını da müslüman olarak İslâmî dönemde geçirmiş, hem cahilî dönemde hem de İslâmî dönemde yaşamış ve her iki dönemde şiirler nazmetmiş, şiirlerinde, her iki dönemin kendine has etkileri görülmüş şairlerdir.⁹⁷

b) Kaside yapısı:

1- Vezin ve kafiye:

Hassân b. Sâbit klasik aruz vezin yapısı ile şiirlerini nazmetmiştir. Tespit edilebilen aruz bahirleri ve sayıları şöyledir: Tavîl: 76; kâmil: 48; basit: 46; vâfir: 35; mutekârib: 14; hafif: 8; reml: 3; serî': 2; recez: 2; munserih: 2; medîd: 1, remel: 1.

Kafiye yapısının dağılımı da şöyledir: hemze: 2; be: 28; te:2; cim: 2; ha: 3; dal: 44; ri: 43; ti: 2; zi: 1; ayın: 17; fe: 9; kaf: 4; kef: 5; lam: 38; mim:33; nun: 13; vav: 3; ye: 4.

95 el-İsfehânî, *el-Eğâmî*, c. IV, s. 124.

96 Muhammed Tâhir Dervîş, *Hassân b. Sâbit*, s. 487.

97 İbn Fâris, er-Râzî Ebû'l-Hasan Ahmed, *es-Sâhibiyyu fi Fikhi'l-Lugati'l-Arabîyye ve Sunenu'l-Arab fi Kelâmihâ*, thk. Ömer Faruk et-Tabbâ', Mektebetu'l-Meârif, Beyrut, 1993, ss. 90-91; Hafaci, *el-Hayatu'l-Edebiyye fi'l-Asri'l-Câhilî*, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1992 s. 465-466; Muhammed Tâhir Dervîş, *Hassân b. Sâbit*, s. 75.

2- Tema örgüsü:

Câhilî Arap şiirinde İmruu'l-Kays'la birlikte başladığı kabul edilen ve ondan sonra gelen şairler tarafından bazı bölümlerini uzatıp bazılarını kısa kesmiş olsalar dahi temel yapıya uyulan bir kaside geleneği vardı.⁹⁸ Bu kaside geleneğine Hassân b. Sâbit'in içinde olduğu muhadram şairler tarafından da uyulmuştur. Klasik kasidenin iç yapısı şöyleydi:

Şiire terkedilmiş yurt ve konak yeri ve izlerinin tasviri ile başlayan şair eski günlere hasret ve ayrılık temleriyle sevgilisinden ve aşkından bahseder. Eski hatıraları göz önüne getirerek onları anar, ağlar ve kendisiyle birlikte olan iki arkadaşından da ağlamalarını ister. O yurdu, kalıntılarını, orada geçen günleri tasvir eder. Sevgilisini tasvir eder, onunla geçirdiği günleri yâd eder. Şair çölde geçen uzun, yorucu ve tehlikeli bir yolculuğun, bu esnada şairin bindiği devenin, rastladığı bir çöl hayvanının tasvirini, çöl tabiatının tasvirini bir ressam titizliği ile yapar. Bu bölümlerden sonra kasideye hüviyetini veren temel temaya (medih, fahr, hiciv, mersiye v.s.) geçer.⁹⁹ Kaside eski konak yeri kalıntılarında (atlâl) duruş, aşk temaları (nesib, gazel), çöl tabiatının, yolculuğun çöl hayvanlarının, ayın, güneşin, yıldızların tasviri (vasf) ve asıl tema bölümlerinden oluşmaktadır.

İbn Kuteybe Klasik Arap kasidesinde ilk bölümde nesib ile girişin, insanların aşk ve kadına olan zaafı, bu tasvirlerin duygularını oksaması sebebiyle şairin onların ilgisini şiirine çekmesi, kendisine kulak kabartmaları için yaptığını; nesib bölümü ile insanların kulaklarını kendine doğrulttuklarını anladığı anda diğer bölümlere geçiş yaptığını belirtir.¹⁰⁰

Hassân b. Sâbit bu kaside geleneğine genel anlamda uymuştur. Özellikle bazı önemli olaylar karşısında ve şairliğini ortaya koymak istediği durumlarda nazmetmiş olduğu kasidelerinde bu bütüncül yapı vardır. Atlalda duruş ile başladığı kasidesine nesib bölümünden sonra esas konuya geçerken "yurdu anmayı bırak, ... an" diyerek geçiş üslubunu benimser:

Göçün, sakinlerinin arasını ayırdığı, parçalayıcının tümünün arasını darmadağın ettiği yurdun hatırasını anmayı bırak	فَدَعِ ذِكْرَ دَارٍ بَدَّدَتْ بَيْنَ أَهْلِهَا نَوَى فَرَّقَتْ بَيْنَ الْجَمِيعِ قَطُوعُ
---	---

Beytinde olduğu gibi (فَدَعِ) ifadesiyle diğer bir temaya geçiş yapmaktadır.

98 Muhammed Sellâm el-Cumahi, *Tabekâtu fuhûlî'ş-şu'arâ*, s. 46, İbn Reşik, *el-Umde*, c. I, s. 69; Şevki Dayf, *el-Fenn ve Mezâhibuh fi'ş-Şi'ri'l-Arabî*, Dâru'l-Meârif, Kahire, 1960, s. 20.

99 İbn Reşik, *el-Umde*, c. I, s. 75; Nihat Çetin, *Eski Arap Şiiri*, s. 72.

100 İbn Kuteybe, *eş-Şi'ru veş-Şu'arâ*, c. I, s. 75.

3- Üslubu:

Şehir şairi olması sebebiyle şairin kendine hâs özellikler taşıyan üslubu vardır. Bedvî şairlerin birkaç kişi ile yapılan çöl yolculuğunu anımsatan iki arkadaşa hitap biçimi Hassân b. Sâbit'in kasidelerinde tek kişiyedir.¹⁰¹ Ebû Sufyân'ı hicvettiği kasidesinde ve bunun dışında birçok kasidesinde bu hitap türünü kullanmıştır. *أَنْظُرُ خَلِيلِي*. beytiyle başlayan kasidesinde olduğu gibi tek kişiye, arkadaşına, dostuna veya mesajını ulaştırmak istediği kişiye seslenmektedir. İslami dönem şiiirlerinde kendisi aleyhinde veya Hz. Peygamber ve sahabeler aleyhinde şiiir nazmetmiş şairlere cevap mahiyetinde nazmettiği şiiirlerine, *عَجُوزَهُ أُمَّةٌ*, "Safvan'a benden kim ulaştırır" diyerek şiiirini bilen herkese seslenir ve şiiirini ona ulaştırmalarını ister.

Bazı kasidelerinde *يا حَارِ قَدْ عَوَّلْتُ غَيْرَ مُعَوَّلٍ عِنْدَ الْهَيْجِ وَسَاعَةَ الْأَحْسَابِ* beytiyle başladığı kasidesinden olduğu gibi doğrudan kişiye seslenerek başlamıştır. Bazı mersiyeslerinde *يا عَيْنُ جُودِي بِدَمْعِ مَنْكَ مُنْصَكِبٍ* ve *يا عَيْنُ حُبِّيَا مَعَ الْغَادِينَ لَمْ يَكُوبِ* beytinde olduğu gibi kendi gözlerine seslenerek göz yaşı dökmelerini ister.

Şiiirlerinde cümle yapısı fasih, anlamı zorlaştıracak cümle dizilişleri, takdim tehirler yok denecek kadar azdır. Seçtiği kelime yapısı içinde anlamı kapalı, zor telaffuzlu, kulağı tırmalayıcı kelimeler yoktur, kelimelerin beyit içindeki dokusu veznin de etkisiyle musiki ahenk ve ritim oluşturur.

Fahr, medih ve hiciv gibi temalarda nazmettiği şiiirlerinde bedevi kültürü yansıtan, o kültürün sahiplerine hitap eden kelime yapısı vardır. Asil bir soya mensup olma, atalarının geçmişinin parlak olması, kabile geçmişinin kahramanlıklarla dolu olması, cömert, cesur, korkusuz olma, arkadaşlarını ve yakın çevresini düşünme, kabile meclislerinin ileri gelenlerinden olma gibi. Ancak bunun yanında giyim, kuşam, yeme içme kültüründe şehir hayat tarzını ortaya koyan kelime dokusunu kullanmıştır. İslami şiiirlerinde de Kur'an'dan etkilenerek şiiirine taşıdığı kelime yapısı vardır. Uhut savaşı ile ilgili şiiirinde Kur'an'dan alınma dini anlamları yorumlamıştır:

Siz içlerinde itaat ederek Allah için ölmüş Hamza'nın da maktül olduğu öldürülenleri anırsanız,	فَإِنْ تَذَكَّرُوا قَتَلِي وَحَمْرَةَ فِيهِمْ قَتِيلٌ نَوَى لِلَّهِ وَهُوَ مُطِيعٌ
Ebediyet Cennetleri orada evidir, işleri takdir edip planlayanın işi çok hızlıdır	فَإِنَّ جَنَّاتِ الْجَلْدِ مَنْزِلُهُ بِهَا وَأَمْرُ الَّذِي يَقْضِي الْأُمُورَ سَرِيعٌ

101 Sâmi Mekki el-Âni, *el-İslâmu ve Şi'r*, s. 240; Muhammed Tâhir Derviş, *Hassân b. Sâbit*, s. 495.

Sizin ölümlerinizi ise ateştedir, en iyi rızıkları Cehennem içindeki kaynamış su ve darı'dır.

وَقَتْلَاكُمْ فِي النَّارِ أَفْضَلُ رِزْقِهِمْ
حَمِيمٌ مَعًا فِي جَوْفِهَا وَضَرِيعٌ

Hassân b. Sâbit'in kasidelerinde tahkiye üslubu ile anlatımı yaygındır. Detayına kaçmaksızın özet şeklinde sezdirme yoluyla bir vak'ayı serer, hikâye üslubunda olayın başlaması ile gelişen olaylar zinciri anlatılır. Tahkiye üslubu metinden anlaşılacağına göre gerçek vak'aya dayanır, kurgusal değildir. Bu metinler içinde o dönemde seyahat edilen yollar, seyahat araçları, kimlerle seyahat edildiği, seyahat boyunca yenen ve içilen şeyler özetlenir. *فَلَمْ تَخْلَصْ مِنْ حَمَارَةٍ وَأَبَاعِرَ* beytiyle başlayan şiiir bunun güzel örneğidir.

Hikâyesel anlatımda olayı teselsül içinde sezdirme usulü ile tahkiye ederken kasidenin devamında birden zamirler değişmekte, hikâye ile uyumlu olmayan sahneler açılmaktadır. Buvât'tan Şam'a yolculuğu, Şam'daki eğlence hayatını anlattığı, sonra dönüşte çöl yolculuğu tasvir ederken aniden bir at ortaya çıkmakta, atın huy-suzluğu, eğitmeleri için çoğul erkek zamirler, müennes zamirler kullanılmaktadır, bunların kurgu içindeki bağları yoktur. Büyük ihtimalle ayrı ayrı zamanlarda nazmettiği kasidelerinin hatıradaki bölümleri bu kasidede bir araya getirilmiştir.

Tı kafiyeli *بِوَاطِ أَفْقَرْتِ بِيَاطِ* şiiiri bu şekildedir.

Bazı şiiirlerinde esprili ve alaycı bir dil kullanmıştır. el-Hâris b. Ka'b el-Mucâşi'i'yi hicvettiği şiiirinde şu ifadeler yer almaktadır:

Bu kavmin kemikler ve uzunluk yönünden bir kusuru yok! (Bu kavimde) Katırların vücudu, serçelerin aklı! (var)	لَا عَيْبَ بِالْقَوْمِ مِنْ طَوْلٍ وَلَا عِظْمٍ جَسْمُ الْبِغَالِ وَأَحْلَامُ الْعَصَافِيرِ
Kibirlenerek yürümeyi bırakınız, kibirsiz, normal yürüyünüz Adamlar kesinlikle yaratılışı sert, güçlü yaratılışı ve karakterlidirler	ذَرُّوا التَّخَاجُؤَ وَامْشُوا مِشْيَةَ سُجْحًا إِنَّ الرِّجَالَ دَوُوْ عَصَبٍ وَتَذَكِيرِ
Siz sanki altı oyuk, içinde kasırgaların rüzgârı esen içi boş ağacın gövdesi gibisiniz	كَأَنَّكُمْ خَشَبٌ جَوْفٌ أَسَافِلُهُ مُتَثَقَّبٌ فِيهِ أَرْوَاحُ الْأَعَاصِيرِ

Buna benzer bir yapıyı Hz. Ebû Bekir'in halife olması ile başlayan olaylar için nazmettiği şiiirinde de görürüz. Hz. Ebu Bekir'in halifeliğini beğenmeyip ona isyan eden ve dinden çıkan kişiler onu "Ebu'l-fasîl: annesinden ayrılan deve yavrusu" olarak isimlendirmişlerdir. Hassân b. Sâbit de Ebu Bekir'i esprili şekilde kinayeli bir

anlatımla şöyle anlatmıştır: “Annesinden ayrılan deve yavrusu genç erkek deve gibidir Annesinden ayrılan deve yavrusunda bir kusur olmadığını görebiliriz.”

Hassân b. Sâbit konuyu iyi anlatabilmek için bazen darbu meseller kullanmaya da önem vermiştir:

Ölümü, ayaklarıyla bir çukur kazıp kazdığı çukurdan hoşnut kalmayan koyun gibi olma	وَلَا تَكُ كَالشَّاءِ الَّتِي كَانَ حَتْمُهَا يُخْفِرُ ذِرَاعَيْهَا فَلَمْ تَرْضَ مَحْفَرًا
Oklardan gizlenmiş bir okun kendisini korkutmayıp boynunu ona doğru kaldıran uluyan vahşiler gibi (kurt, çakal) olma	وَلَا تَكُ كَالغَاوِي فَاقْبَلِ نَحْرَهُ وَلَمْ يَخْشَهُ سَهْمًا مِنَ النَّبْلِ مُضْمَرًا

Hassân b. Sabit fahr, medih, hicivlerinde döneminin bedevi Arap toplumunun kabile değerlerini işlese de Gassânî ve Lahmi saraylarında gördüğü medeniyete ve ihtişama hayran kalmıştır. Şiirlerinde bedevi çöl hayatını kötüleyip bu hayatı övmüştür:

Sen gerçekten Zâtu's-selâsil'in üstündeki konak yerlerine ve kralların yurtlarına özlem duymuyor musun!	أَجِدُّكَ لَمْ تَهْتَجِ لِرِسْمِ الْمَنَازِلِ وَدَارِ مَلُوكِ فَوْقِ ذَاتِ السَّلَاسِلِ
Süreyya yıldızı onların üzerinde (yağmur yağdırarak) cömertlik eder, beraberinde dolu getirir, vadilerdeki ağaçları kırar, gövdelerini saçıp savurur	تَجُودُ الثَّرِيًّا فَوْقَهَا وَتَضَمَّنَتْ لَهَا بَرْدًا يُذْرِي أَصُولَ الْأَسَافِلِ
Bölgenin bahçeleri, ürünleri üzüm asması olup asmalar yetiştiği zaman yüksek, eğimli askılarından sarkarlar	إِذَا عَذِرَاتُ الْحَيِّ كَانَ نِتَاجُهَا كُرُومًا تَدَلِّي فَوْقَ أَعْرَفِ مَائِلِ
Burası kralların yurdudur, bedevilerin çadırlarının etrafında koyun sürülerinin ve çobanlarının toplanıp bir biriyle itişip kavga ettikleri çöl değildir	دِيَارٌ زَهَاها اللَّهُ لَمْ يَعْجَلِ بِهَا رِعَاءُ الشَّوِيِّ مِنْ وَرَاءِ الشَّوَائِلِ

Bir başka şiirinde Dimaşk'ın eteklerinde Cefene oğullarının ikamet yerlerini sayarak, oradaki zenginliğe özlem duymuş burada saraylardaki cariyeler ile bedevi kadını mukayese etmiştir:

(O güzel cariyeler bedevi kadınlarının yaptığı gibi) yaban darısından (panicum turgidum) çıkan zamkı toplamakla ve hanzalı (Ebu Cehil karpuzu) kırıp içindekileri almakla meşgul değiller	لَمْ يُعَلَّلْنَ بِالْمَغَافِرِ وَالصَّمِغِ وَلَا تَقْفِ حَنْظَلِ الشَّرِيَانِ
---	---

Kaynakça

- el-Bağdâdî, Abdulkadir b. Ömer; *Hizânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Lisani'l-Arab*, tahk. Abdusselam Muhammed Harun, Mektebetu'l-Hancî, Kahire, 1989
- el-Belâzurî, Ahmed b. Yahya b. Câbir, *Kitâbu'l-Cumel min Ensâbi'l-Esrâf*, I-XIII, thk. Suheyl Zekkâr-Riyaz Ziriklî, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1996.
- Cevâd Ali, *el-Mufassal fi Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm*, I-X, Mecme'u'l-İlmi el-İrâkî, Bağdat 1993.
- Çetin, Nihad, *Eski Arap Şiiri*, Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1973.
- Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheretu Eş'âri'l-Arab*, şrh Ömer Faruk et-Tabbâ', Dâru'l-Erkâm b. Ebî'l-Erkâm, Beyrut, 1995
- İbn Abdi Rabbih, *el-İkdu'l-Ferîd*, Neşr. 'Ömer Tedmürî, Dâru'l-Kitâb el-'Arabî, Beyrut, 1990
- İbn Fâris, er-Râzî Ebû'l-Hasan Ahmed, *es-Sâhibiyyu fi Fikhi'l-Lugati'l-Arabiyye ve Sunenu'l-Arab fi Kelâmiha*, thk. Ömer Faruk et-Tabbâ', Mektebetu'l-Meârif, Beyrut, 1993
- İbnü'l-Esir, İzzeddin b. el-Hasen Ali b. Muhammed el-Cezerî, *Usdu'l-Gâbe*, thk. Muhammed İbrahim el-Bennâ, Muhammed Ahmed Aşûr, Mahmud Abdulvehhab Fâyed, Dâru's-Sa'b, Kahire, 1970
- İbn Hacer el-Askelânî, *el-İsâbe fi Temyizi's-Sahabe*, Dâru'l-Kutub el-İlmiye, Beyrut
- İbn Hazm el-Endelûsî, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd, *Cemheretu Ensâbi'l-Arab*, Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, Beyrut 2003.
- İbn Hişâm, *es-Süretu'n-Nebeviyye*, thk: Mustafa es-Saka, İbrahim el-Ebyârî, Abdulfazî Şelbî, el-Mektebetu'l-İlmiye, Beyrut, tz
- İbnü'l-İmâd, Şihabuddin Ebî'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed, *Şezerâtu'z-Zehab fi Ahbâri Men Zehab*, thk. Mahmut Arnavut, Dâru İbni Kesir, Beyrut, 1986
- İbn Kuteybe, *es-Şi'ru ve's-Şu'arâ*, tahk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-me'ârif, Kahire, 1958/1377
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *el-Me'ârif*, thk. Servet Akkâşe, el-Hey'etu'l-Misriyye el-Amme li'l-Kutub, 1992.
- İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-'Umde fi Mehâsini's-Şi'ri ve Âdâbihi*, I-II, tahk. Muhammed Karkazân, Matbaatu'l-Kâtib el-Arabî, Dimaşk 1994
- İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kubrâ*, Dâru Sâdir, Beyrut, 1985
- İhsan en-Nass, *Hassân b. Sâbit, Hayatuhu ve Şi'ruhu*, Dâru'l-Fikr, Dimaşk, 1985
- el-İsfehânî, Ebû'l-Ferec Ali b. el-Huseyn, *Kitâbu'l-Egânî*, tahk. İhsan Abbas, İbrahim es-Se'âfin, Bekr Abbâs, Dâru sâdir, Beyrut, 2008/1429 (3. Basım)
- Kudâme b. Cafer, Ebû'l-Ferec, *Nakdu's-Şi'r*, thk. Kemal Mustafa, Mektebetu'l-Hancî, Kahire, 1978
- el-Merzûbânî, Ebû 'Ubeydullah Muhammed b. 'Imrân b. Mûsa, *el-Muwaşşah, Meâhizu'l-'Ulemâ ale's-Şu'arâ fi 'İddeti Ewân min Sinâ'ati's-Şi'r*, thk: Ali Muhammed el-Becâvî, Nehzatu Misr, ts
- Muhammed Abdulmun'im Hafacî, *el-Hayatu'l-Edebiyye fi'l-Asri'l-Câhîlî*, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1992.

- Muhammed Abdulmun'im Hafacî, *el-Hayâtu'l-Edebiyye fî Asri Sadri'l-İslâm*, Dâru'l-Kitâb el-Lubnânî, Beyrut, 1973.
- Muhammed Sellâm el-Cumahî, *Tabekâtu fuhûli's-su'arâ*, şerh Mahmud Muhammed Şakir, Dâru'l-me'ârif, 1952
- Mustafa Sâdk er-Râfi'î, *Târîhu Âdâbi'l-Arab*, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1974.
- Sâmî Mekki el-Ânî, *el-İslâmu ve's-Şi'ru*, el-Meclisu'l-Vatani li's-Sekâfeti ve'l-funûn ve'l-Âdâb, Kuveyt, 1983.
- es-Sem'anî, Ebû Sa'd Abdülkerim b. Muhammed b. Mansur et-Temimî, *el-Ensâb*, thk. Abdurrahman b. Yahya el-Ma'lemî el-Yemânî, Beyrut, 1980.
- Şevkî Dayf, *el-Fenn ve Mezâhibuh fi's-Şi'ri'l-Arabî*, Dâru'l-Meârif, Kahire, 1960
- ez-Zehabi, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, Muessese Risale, Beyrut, 9. Bası.

HASSÂN B. SÂBİT'İN DİVANI

ELİF KAFİYESİ

1- Hassân b. Sâbit Mekke'nin fethinden önce nazmettiği şiirinde Hz. Peygamber'i methedip Ebû Sufyân¹'ı hicvetmektedir. Ebû Sufyân Müslüman olmadan önce Hz. Peygamber'i hicvetmişti. (Vâfir)

Zâtu'l-esâbi ² ve onu izleyen el-Azrâ'dan ta el-Civâ ³ 'ya kadar olan yerler yok oldu, izleri silindi, bu mevkilerdeki (Gassânilerin) konak mahalleri bomboş	عَفَّتْ ذَاتُ الْأَصَابِعِ فَالْجَوَاءِ إِلَى عَدْرَاءَ مَنْزِلُهَا حَلَاءِ
Benü'l-Hashâs ³ 'tan geriye kalan ikamet yerleri, şiddetli rüzgârların kaldırdığı toz toprak ve gökten yağan yağmurların izlerini yok ettiği ıssız (yurtlardır)	دِيَارٌ مِنْ بَنِي الْحَسْحَاسِ قَفْرٌ تُعْفِيهَا الرِّوَامِسُ وَالسَّمَاءُ
Halbuki oralarda hep yalnızlığı paylaşacak bir can yoldaş bulunurdu; Çayırırlarında ise develer ve koyunlar otlardı.	وَكَانَتْ لَا يَزَالُ بِهَا أُنَيْسٌ خِلَالَ مُرُوجِهَا نَعْمٌ وَشَاءُ
Sen artık buraları anmayı bırak ⁴ , ancak karanlık çöküp uyku vakti gelince beni uykusuz bırakan hayalet kime aittir!	فَدَعِ هَذَا وَلَكِنْ مَنْ لَطِيفٍ يُؤْرِقُنِي إِذَا ذَهَبَ الْعِشَاءُ

- 1 Ebû Sufyân b. El-Hâris b. Abdilmuttalib b. Hâşim, Hz. Peygamber'in amcaoğludur, sütkardeşidir. İyi şairlendendi. Müslüman olmadan önce Hz. Peygamber'i hicvederdi, Mekke'nin fethinden sonra Müslüman oldu, rivayete göre Müslüman olduktan sonra utancından başını yukarı kaldırıp yüzüne bakamamıştır, Mekke'nin fethedildiği gün Müslüman oldu. Müslüman olmaya gelince, Hz. Ali ona: Hz. Peygamber'in önüne gel, Yusuf'un kardeşlerinin ona söylediği gibi ona: "Allah'a yemin ederim biz hatalı olsak da Allah seni bizim üzerimize tercih etti", de dedi. O da onun dediğini yaptı. Hz. Peygamber ona: Bugün size sitem yok, Allah sizi affetsin, o en merhametli olandır dedi. Ebû sufyân yaptıklarından dolayı özür dileyen şiirini okudu. Ebû Sufyân Hz. Peygamber'e benzerdi, Hz. Peygamber onu çok sever ve "Hamza'dan geriye onun halefi olmanı diliyorum" demiştir. Şerhu Divâmı Hassân b. Sâbit el-Ensâri, şerh Abdurrahman el-Berkûkî, Matbaa Rahmaniyye, Mısır, 1347/1929, s. 1, dipnot: 1. Bu kitap sonraki dipnotlarda Berkûkî Şerhi adıyla zikredilecektir
- 2 Zâtu'l-esâbi' ve el-Civâ, Dimâşk'ın eteklerinde kalan mevki adlarıdır, Azrâ Dimâşk'ın Guta'sında mevki adıdır. Bu mevkiler Hassân b. Sâbit'in Cahiliye döneminde gelip yanlarında kaldığı, onları övdüğü Gassânî kralları olan Benû Cefene'nin konak mahalleriydi. Berkûkî Şerhi, s. 1, dipnot: 2.
- 3 Benû'l-Hashas, Araplardan bir kabiledir, el-Hashas b. Mâlik b. Adıyy b. en-Neccâr'ın evlatlarıdır. Abdu Benî'l-Hashas ismi bilinen bir şair olup adı Suheym'dir. El-Hashas çok cömertti. Berkûkî Şerhi, s. 2, dipnot: 1.
- 4 Beyitte geçen فضع bırak, kelimesi Hassân b. Sâbit'in şiirinde bir temadan başka birine geçişi bildirmektedir. Berkûkî Şerhi, s. 2, dipnot: 3.

Aşkıyla aklımı başından alan Şa'sâ ⁵ 'ya ait olsa gerek Onun aşkından kalbi şifa bulmadı	لَشَعَثَاءِ الَّتِي قَدْ تَبِمَّتْهُ فَلَيْسَ لِقَلْبِهِ مِنْهَا شِفَاءُ
Beytü Re's ⁶ 'ten getirilmiş şarabın kokteyli sanki su ve balla karıştırılmıştır	كَأَنَّ حَبِيْبَةً مِنْ بَيْتِ رَأْسٍ يَكُونُ مِرْزَاجَهَا عَسَلٌ وَمَاءُ
Ön dişlerinde olgunlaşınca dalları eğilip devşirilen elmadan imal edilen taze meyvenin tadı var (Ön dişlerinde Beytu Re's'ten getirilen su bal karışımı şarabın tadı var)	عَلَى أَنْبَابِهَا أَوْ طَعْمُ عَصِيٍّ مِنَ النَّفَّاحِ هَصْرُهُ اجْتِنَاءُ
Bir gün tüm içkiler anıldığı zaman hepsi şarabın nefasetine feda olsun	إِذَا مَا الْأَشْرِيَّاتِ ذُكِرْنَ يَوْمًا فَهَنَّ لَطِيْبِ الرَّاحِ الْفِدَاءُ
(Şarabı içme sonucu) kavga, dalaş, sövüşme olduğu zaman, bunlar bizim başımıza gelince kınandığımız şeyleri şaraba yükleriz.	تَوَلَّيْهَا الْمَلَامَةَ إِنْ أَلَمْنَا إِذَا مَا كَانَ مَغْتًا أَوْ لِحَاءُ
Şarabı içmeye görelim, hemen bizi, savaşın dahi bizi alıkoymadığı krallara ve aslanlara dönüştürür ⁷	وَنَشْرِبُهَا فَتَسْرِكُنَا مُلُوكًا وَأَسْدًا مَا يَبْتَهِنُهَا الْبِلْقَاءُ
Şayet tozu dumana katan, buluşma yerlerinin Kedâ'nın olduğu atlarımızı görmezseniz, o atlarımız yok olsun!	عَدِمْنَا حَيْلَنَا إِنْ لَمْ تَرَوْهَا تُثِيرُ النَّفْعَ مَوْعِدْهَا كِدَاءُ
Omuzlarında kana susamış mızraklar varken başlarını öne eğip dizginlerini çektirerek yokuş yukarı yarışıyorlar	يُيَارِينَ الْأَعِنَّةَ مُصْعِدَاتٍ عَلَى أَكْتَفِهَا الْأَسْلُ الْظِمَاءُ

5 Şa'sâ Hassân'ın şiirlerinde aşkıdan bahsettiği kadının adıdır, rivayete göre bu kadın Yahudi Selâm b. Mişkem'in kızı idi; Onun nikahı altında bulunan kadının adı da Şa'sâ idi, ondan Ummu Firâs adlı çocuğu olmuştur. İbnü'l-E'râbî'nin Nevâdir'inde geçtiğine göre bu kadın de Huzâ'a kabilesindendi. Berkûkî Şerhi, s. 3, dipnot: 1.

6 Ürdün'de şarabı ile meşhur bir mevkînin adıdır. Berkûkî Şerhi, s. 3, dipnot 2-3.

7 Bu beyit Hassân'ın Cahiliye döneminde söylediği son beyittir. Mus'ab b. Zübeyr'in dediğine göre, Hassân bu kasideye Cahiliye döneminde başladı, İslami dönemde beytinde "عَدِمْنَا حَيْلَنَا إِنْ لَمْ تَرَوْهَا" beytinden sonrasını tamamladı. Rivayete göre Hassân b. Sâbit kabilesinden içki içen bir takım gençlerle karşılaştı, onları kınadı, bunun üzerine gençler, "ey Ebu'l-Velîd, biz bunu senden aldık, bizi içmekten senin şu bu beytin ahkoyuyor", dediler. Bunun üzerine Hassân, "Ben bu beyti Cahiliye döneminde söyledim, vallahi Müslüman olduktan sonra ağzıma bir damla içki almadım" dedi. Bazı eleştirmenler Hassân'ı bu beytinden ötürü ayıplamışlardır. Fahrda bunun eksiklik olduğunu, eğer insanları içki krallara ve aslanlara çeviriyorsa o insanlarda bu vasıfların olmadığını gösterir, bu duygular şarabın verdiği duygular olur, ki bu da kusurdur. Berkûkî Şerhi, s. 4. Dipnot 1.

Atlarımız bir biriyle yarış ederek son sürat giderler, kadınlar geri çevirmek için baş örtüleriyle atların yüzlerine vururlar	تَظَلُّ جِبَادُنَا مُتَمَطِّرَاتٍ ثَلْطُمُهُنَّ بِالْخُمْرِ النِّسَاءُ
Şayet bizden yüz çevirip yolumuzu boşaltmazsanız, biz de Beytu'l-Haram'a yönelir umremizi yaparız, böylece fetih tamam olur, örtü açılmış olur	فَإِنَّمَا تُعْرِضُوا عَنَّا اعْتَمَرْنَا وَكَانَ الْفَتْحُ وَانْكَشَفَ الْعِطَاءُ
(Bize yol açmaz da savaşırsanız) Allah'ın dilediğini güçlü kılıp yardım ettiği bir günde, kılıçlarla yapılan savaşa katlanırsınız	وَإِلَّا فَاصْبِرُوا لِحِجْلَادِ يَوْمٍ يُعِزُّ اللَّهُ فِيهِ مَنْ يَشَاءُ
Allah'ın Elçisi Cibril içimizde, Ruhu'l-Kuds'un bir dengi yoktur	وَجِبْرِيْلُ أَمِينُ اللَّهِ فِيْنَا وَرُوحُ الْقُدْسِ لَيْسَ لَهُ كِفَاءُ
Allah dedi ki, şayet imtihan fayda verirse, ben gerçeği söyleyen bir kul gönderdim	وَقَالَ اللَّهُ قَدْ أَرْسَلْتُ عَبْدًا يَقُولُ الْحَقَّ إِنْ نَفَعَ الْبَلَاءُ
Ben ona inandım ve tasdik ettim, siz de kalkın onu tasdik ediniz, ama siz, biz ne kalkar ne de tasdik etmeyi isteriz dediniz	شَهِدْتُ بِهِ فَعُومُوا وَصَدِّقُوهُ فَقُلْتُمْ لَا نَقُومُ وَلَا نَشَاءُ
Allah dedi ki, ben bir orduyu harekete geçirdim, onlar Ensar'dır, onların güçlü istekleri savaşmaktır	وَقَالَ اللَّهُ قَدْ سَيَّرْتُ جُنْدًا هُمُ الْأَنْصَارُ عُرْضَتُهَا الْبِلْقَاءُ
Bizim her gün Maad (Kureyş) kabilesiyle savaşımız, sövüşmemiz ve hicivleşmemiz vardır	لَنَا فِي كُلِّ يَوْمٍ مِنْ مَعَدِّ فِتَالٌ أَوْ سِبَابٌ أَوْ هِجَاءُ
Bizi hicvedenleri kafiyelerle (şiir) en iyi cevap verir püskürtürüz, kanların bir birine karıştığı zamanda (savaşta kılıçla) vururuz	فَنُحَكِّمُ بِالْقَوَافِي مَنْ هَجَانَا وَنَضْرِبُ حِينَ تَخْتَلِطُ الدِّمَاءُ
Ebû Sufyân'a benden (bir mesaj) iletin! Sen içi boş, yüreksiz korkak birisin	أَلَا أُبَلِّغُ أَبَا سُفْيَانَ عَنِّي فَأَنْتَ مُجَوِّفٌ نَخِبٌ هَوَاءُ
Kılıçlarımızın seni köleye çevirdiğini (iletin) Abdu'd-Dâr ⁸ 'ın da reisleri cariyelerdir	بِأَنَّ سُبُوقَنَا تَرَكْنَاكَ عَبْدًا وَعَبْدَ الدَّارِ سَادَتُهَا الْإِمَاءُ

8 Abdu'd-Dâr, Kureyş'in bir oymağıdır, onlarda Kabe ile ilgili livâ, sikâye, hicâbe ve rifâde görevleri vardı. Uhud Gazvesinde Ebû Sufyân onlara, "Siz Bedir savaşında sancağı koruyamadınız, başımıza gelenleri görüyorsunuz, sancağı bize verin, biz sizin yerinize sancak görevini yürütürüz"